

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ШВАРЦКОП ВІКТОРІЯ ВАЛЕРІЇВНА

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ МОЛОДІ**

Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма: «Державна служба»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

КУЗЬМУК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА,

кандидат соціологічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри політології та

публічного управління

від

2025 р.

Завідувач кафедри

проф. Бусленко В. В.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Шварцкоп Вікторія Валеріївна

Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання молоді.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр».

Освітньо-професійна програма: «Державна служба».

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

Загальний обсяг роботи складає 74 сторінки, 50 джерел.

Магістерська робота присвячена дослідженню державної політики України у сфері національно-патріотичного виховання молоді в умовах сучасних безпекових, соціокультурних та інформаційних викликів. У роботі здійснено комплексний аналіз теоретичних засад – соціологічних, педагогічних управлінських і суспільної ролі національно-патріотичного виховання як чинника формування громадянської ідентичності, соціальної згуртованості та стійкості української державності.

У даній науковій роботі визначено сутність і зміст національно-патріотичного виховання в контексті державної молодіжної політики, окреслено місце у системі публічного управління. Проаналізовано основні нормативно-правові акти, стратегії та державні програми у сфері національно-патріотичного виховання молоді, зокрема Стратегію національно-патріотичного виховання, концептуальні документи у сфері освіти, молодіжної та безпекової політики.

Окрему увагу приділено аналізу інституційного механізму реалізації державної політики національно-патріотичного виховання, ролі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти та інститутів громадянського суспільства.

У роботі проаналізовано значення медіаосвіти та медіаграмотності як інструменту протидії дезінформації й інформаційним загрозам у процесі формування патріотичної свідомості молоді. На основі узагальнення наукових джерел і нормативних документів виявлено основні проблеми реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання.

Результати дослідження свідчать про необхідність системного, міжсекторального підходу до вивчення національно-патріотичного виховання молоді, посилення координації між державними інституціями та громадянським суспільством, а також розвитку ефективних освітніх і виховних практик, спрямованих на формування активного, відповідального громадянина України.

Ключові слова: державна політика, національно-патріотичне виховання, молодь, громадянська ідентичність, медіаграмотність, військово-патріотичне виховання, громадянське суспільство.

ANNOTATION

Viktoriiia Valeriivna Shvartskop

State policy in the field of national-patriotic education of youth

Master's thesis for the degree of Master of Education.

Educational and professional program: «Public Service».

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

The total volume of the work is 74 pages, 50 sources.

The master's thesis is devoted to the study of Ukraine's state policy in the field of national-patriotic education of youth in the context of modern security, sociocultural, and informational challenges. The thesis provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations and social role of national-patriotic education as a factor in the formation of civic identity, social cohesion, and stability of Ukrainian society.

The study defines the essence and content of national-patriotic education in the context of state humanitarian and youth policy and outlines its place in the public administration system. The main regulatory and legal acts, strategies, and state programs in the field of national-patriotic education of youth are analyzed, in particular, the Strategy of National-Patriotic Education, conceptual documents in the field of education, youth, and security policy.

Particular attention is paid to the analysis of the institutional mechanism for implementing state policy on national-patriotic education, the role of state authorities, local self-government bodies, educational institutions, and civil society institutions.

The paper analyzes the importance of media education and media literacy as a tool for countering disinformation and information threats in the process of shaping patriotic consciousness among young people. Based on a review of scientific sources and regulatory documents, the main problems in the implementation of state policy in the field of national-patriotic education are identified and directions for its improvement are proposed, taking into account current challenges.

The results of the study indicate the need for a systematic, cross-sectoral approach to national-patriotic education of young people, strengthening coordination

between state institutions and civil society, as well as the development of effective educational and upbringing practices aimed at forming active, responsible citizens of Ukraine.

Keywords: state policy, national-patriotic education, youth, civic identity, media literacy, military-patriotic education, civil society.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	10
1.1. Молодь як цільова аудиторія державної патріотичної політики	10
1.2. Поняття та зміст національно-патріотичного виховання	16
1.3. Роль медіаграмотності у формуванні патріотичної свідомості.....	24
1.4. Вишкіл як форма військово-патріотичного виховання.....	29
1.5. Синергетичний підхід до виховання: поєднання цінностей, знань і практичних навичок	37
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ.....	44
2.1. Основні державні програми та стратегії національно-патріотичного виховання молоді	44
2.2. Інститути, відповідальні за реалізацію державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді	5656
Висновки	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Під час повномасштабної російсько-української війни яка супроводжується активними інформаційно-психологічними впливами, проблема формування стійкої національної ідентичності, патріотичної свідомості та громадянської відповідальності молоді набуває особливої суспільної значущості. Молодь є стратегічним людським ресурсом для держави, від рівня національної свідомості, ціннісних орієнтацій до готовності стати на захист безпекових аспектів.

Про актуальність зазначеної проблематики свідчить ухвалення та реалізація в Україні низки стратегічних і програмних документів, спрямованих на утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема Стратегії національно-патріотичного виховання, державних програм і концепцій у сфері освіти, молодіжної та безпекової політики. Водночас практика реалізації цих документів засвідчує наявність низки системних проблем, серед яких фрагментарність виховних заходів, недостатня міжвідомча координація, нерівномірність впровадження програм на національному та місцевому рівнях, обмежене фінансування, а також регламентоване використання сучасних інструментів виховного впливу.

Особливе значення в українських умовах набуває інтеграція медіаграмотності як складової інформаційної безпеки молоді та молодіжного вишколу як форми військово-патріотичної, фізичної й морально-психологічної підготовки громадян до захисту держави. Недостатня системність у впровадженні цих напрямів знижує ефективність державної політики та ускладнює досягнення стратегічних цілей національно-патріотичного виховання.

Отже, дослідження державної політики України у сфері національно-патріотичного виховання молоді є необхідним для виявлення недоліків існуючих механізмів її реалізації та вироблення практичних шляхів їх удосконалення.

Актуальність теми зумовлена як суспільними потребами, так і необхідністю підвищення ефективності державного управління у сфері формування ідентичності та національної стійкості.

Наукова новизна роботи. Наукова новизна магістерської роботи полягає у комплексному поєднанні теоретичного аналізу державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді з дослідженням сучасних інструментів її практичної реалізації в умовах безпекових та інформаційних викликів.

У роботі розкрито сутність та роль національно-патріотичного виховання молоді в системі публічної політики України; обґрунтовано значення медіаграмотності та молодіжного вишколу як взаємодоповнювальних елементів формування патріотичної свідомості; визначено основні проблеми реалізації державної політики у цій сфері та окреслено напрями її вдосконалення з урахуванням сучасних викликів.

Метою магістерської роботи є аналіз державної політики України у сфері національно-патріотичного виховання молоді, виділення особливостей процесу виховання.

Завдання дослідження

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено вирішення таких завдань:

- розкрити теоретичні засади та суспільну роль національно-патріотичного виховання молоді;
- проаналізувати державні стратегії, програми та нормативно-правову базу у сфері національно-патріотичного виховання;
- визначити інституційні механізми реалізації державної політики у цій сфері;
- дослідити сучасні форми молодіжного вишколу, зокрема діяльність патріотичних таборів, навчально-польових зборів;

Об'єкт дослідження: система національно-патріотичного виховання молоді в Україні.

Предмет дослідження: правові, організаційні та інституційні механізми реалізації державної політики національно-патріотичного виховання молоді, а також їх вплив на формування патріотичних цінностей у молодіжному середовищі.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України, державні стратегії та концепції, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, аналітичні матеріали, статистичні дані. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації, а також нормативно-правовий і порівняльний аналіз.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення магістерської роботи полягає у можливості використання її результатів у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, молодіжних і громадських організацій.

Окремі положення магістерської роботи апробовано на студентських науково-практичних заходах та можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях з проблематики державної молодіжної та гуманітарної політики.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

1.1. Молодь як цільова аудиторія державної патріотичної політики

*«Молодь ані прогресивні, ані консервативна
за своєю природою;
вона - потенція,
готова до будь-якого почину»*

Карл Мангейм

Україна 2025 року – це постійні виклики та кризові ситуації в яких виростає, соціалізується та стає повноцінними агентами змін нове покоління. Державна політика яку проводять щодо молоді стає не актуальною і вимагає іншого підходу до розуміння цінностей, реалізації політики виховання та побудови системи національно-патріотичного виховання. Сучасні процеси глобалізації, російсько-українська війна, суспільно-політичні кризи і стрімкий розвиток технологій створюють для молоді як нові можливості, так і нові ризики. Вони впливають на формування її життєвих стратегій та здатність до самореалізації. У таких умовах молодь стає ключовою цільовою групою державної політики, зокрема її патріотичної складової, оскільки саме це покоління визначає майбутній напрямок життєстійкості держави, якщо і не саме існування.

Саме тому, залучення молоді до суспільних процесів, її готовність реагувати на виклики, брати активну участь у захисті держави, відбудові та модернізації країни значною мірою залежить від ефективності державної політики, спрямованої на цю соціальну групу. Це підкреслює необхідність переосмислення молодіжної та патріотичної політики як стратегічних засобів підтримки і розвитку молодого покоління, враховуючи його цінності, потреби й актуальний досвід.

Для того, щоб будувати моделі управління, по-перше, необхідно зрозуміти, що таке молодь і як з нею працювати. В науковому дискурсі пропонують багато дефініцій та трактувань.

У сучасній вітчизняній науці державного управління категорія «молодь» інтерпретується комплексно: як специфічна соціально-демографічна група, що перебуває в процесі соціального становлення, як активний актор політичних процесів та як стратегічний носій інноваційного й інтелектуального потенціалу нації. Молодь виступає не лише споживачем державних послуг, а й ключовим ресурсом модернізації суспільства, від якості розвитку якого безпосередньо залежить майбутнє державності.

В умовах повномасштабної російсько-української війни та глибинних суспільно-політичних трансформацій, що її супроводжують, кардинально змінюється парадигма сприйняття ролі молоді в системі національної безпеки та гуманітарної політики. Особливої актуальності набуває дослідження молодіжного середовища не через призму застарілого підходу «об'єкт впливу» (патерналістська модель), а як ключової цільової аудиторії та, що найважливіше, рівноправного партнера державної політики національно-патріотичного виховання. Сучасна українська молодь демонструє здатність не лише пасивно сприймати державні ідеологічні наративи, а й брати безпосередню участь у їх формуванні, ретрансляції та захисті національних інтересів.

Саме на основі такого суб'єкт-суб'єктного підходу формується сучасна структура державної молодіжної політики України. Її стратегічний вектор спрямований на всебічний розвиток людського капіталу молоді, створення умов для її самореалізації та інтеграції в суспільні процеси. При цьому реалізація державної політики у цій сфері розглядається як багатоаспектний процес, що виходить за межі виключної компетенції органів державної влади. Він включає скоординовану діяльність широкого кола стейкхолдерів: політичних партій, інститутів громадянського суспільства, громадських рухів, релігійних організацій та інших соціальних інститутів, які у своїй діяльності виокремлюють

молодіжний компонент та сприяють утвердженню національно-патріотичних цінностей [2].

В умовах війни та наслідкових криз молодь – це *стратегічний людський ресурс*, але водночас залишається однією з найбільш вразливих груп. Причиною цього є нерівність у доступі до освіти, цифрових технологій, інформації та можливостей на ринку праці поглиблює внутрішні відмінності серед молоді.

Як наслідок набирають популярності молодіжні субкультури, громадські рухи, неурядові організації та волонтерські спільноти, які стають платформами для участі молоді у суспільному житті та патріотичних ініціативах.

Інституційним відображенням зростання громадянської свідомості є стрімка популяризація молодіжних рухів, волонтерських спільнот та неурядових організацій. Ці структури трансформуються з локальних субкультурних утворень у потужні платформи для соціалізації молоді, стаючи осередками її безпосередньої участі у суспільно-політичному житті та реалізації патріотичних ініціатив.

У цьому контексті важливо звернути увагу на наукові розвідки С.С. Гринчишин, яка наголошує на необхідності перегляду функціонального навантаження державної політики. На переконання дослідниці, в сучасних умовах держава повинна забезпечити перехід від декларативності до створення реальних механізмів підтримки. Насамперед, йдеться про гарантування інклюзивності та рівного доступу молоді до якісної освіти, ринку праці, житлового забезпечення та базових соціальних послуг, що слугує фундаментом стабільного розвитку. Окрім цього, критично важливим є забезпечення дієвих інструментів соціального захисту в транзитивні періоди життя молодої людини для мінімізації ризиків соціальної дезадаптації. Водночас державна політика має бути спрямована на створення екосистеми для самореалізації, стимулювання інноваційної діяльності та залучення молодіжного потенціалу до розвитку територіальних громад. Не менш значущим є імплементація принципу партисипації, що передбачає реальне включення молоді у процеси ухвалення

управлінських рішень на всіх рівнях – від локального самоврядування до загальнодержавного. Нарешті, дослідниця акцентує на необхідності трансформації підходів до патріотичного виховання, де ціннісні орієнтири формуються не через примусові заходи, а через практики соціальної відповідальності, волонтерства та діяльнісного залучення до державотворення [1].

Отже, молодь ми розглядаємо як «об'єкт впливу», «стратегічний людський ресурс», «політика з молоддю» в контексті планування державної політики.

Поняття «молодь» як основа виокремлення цільової аудиторії

Вивчення молоді як специфічної частини суспільства перебуває у фокусі соціології, політології, психології та інших наук. Основна проблема - визначити, за якими критеріями виділяти молодь: віковими, соціальними, культурними, ціннісними.

Політологічні підходи розглядають молодь як ресурс модернізації держави та актор політичних процесів. Соціологічні – як соціокультурну групу зі специфічними нормами, стилями життя та символічними практиками. Психологічні – як людей, які проходять етап дорослішання, становлення ідентичності та автономії.

Поглиблюючи теоретичний аналіз сутності досліджуваної категорії, варто звернутися до напрацювань Б. Буяка, який систематизує наукові погляди на молодь через призму трьох ключових підходів. Соціально-психологічний підхід фокусується на психофізичній та віковій специфіці, інтерпретуючи молодість передусім як перехідний (транзитивний) етап становлення особистості. Натомість субкультурний підхід розглядає молодь як самодостатню соціокультурну спільноту, що характеризується унікальними стилями поведінки, власними ціннісними орієнтирами та символічними кодами. Третій, стратифікаційний підхід, визначає молодь як окрему соціально-демографічну групу, що має чітко окреслені вікові межі, специфічний соціальний статус та набір ролей у суспільній структурі [7].

Відповідно до положень Закону України «Про основні засади молодіжної політики», поняття молоді охоплює осіб вікової категорії від 14 до 35 років, які перебувають на території України на підставі чинного законодавства. Це правове визначення слугує основою для формування програм підтримки та забезпечує можливість цільового спрямування ресурсів державної політики на конкретну демографічну групу.

Молодь визначається як соціальна група у вікових межах 14–35 років, і для детального аналізу її ставлення до державної патріотичної політики важливо застосувати теорію поколінь. Різні групи виникають у унікальних історичних, політичних та технологічних умовах, що впливають на їх цінності, очікування і взаємодію з державою.

Поява нового покоління не гарантує негайних змін. Молоді люди поступово проходять етапи політичної і громадянської самоідентифікації, набуваючи потрібного досвіду взаємодії з державними інститутами. Саме цей досвід формує їхню готовність брати участь у патріотичних і державницьких проєктах. З Указу Президента України №94 «Національна молодіжна стратегія до 2030 року»: «політика не повинна бути директивною та обмежувати право вибору, вона має спонукати молодь виявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, а також брати участь у визначенні пріоритетів і шляхів розвитку держави».

Синтезуючи наведені підходи, можна стверджувати, що для забезпечення ефективності державної політики у сфері національно-патріотичного виховання критично важливим є відмова від уніфікації та врахування внутрішньої диференціації молодіжної спільноти, яка є неоднорідною за своїм складом, поколіннєвими характеристиками та приналежністю до різних соціальних підгруп. Пріоритетним завданням суб'єктів публічного управління стає врахування унікального емпіричного досвіду сучасної української молоді, сформованого в умовах війни, кризових явищ та активної волонтерської діяльності, що виступає потужним чинником ціннісної трансформації. Крім того,

технологічний імператив вимагає від органів влади адаптації комунікаційних стратегій: застосування каналів зв'язку та інтерактивних форм взаємодії має чітко корелювати з культурними кодами та цифровими звичками конкретних вікових груп, забезпечуючи дієвість інформаційного впливу та зворотного зв'язку.

Розвиваючи думку про стратегічну значущість молоді як вектора соціально-економічного та політичного поступу, варто звернутися до позиції М.І. Хмелярчука. Науковець застерігає від фрагментарності в управлінні цією сферою, наголошуючи на потребі цілісного, законодавчо обґрунтованого та системного регулювання з чітко визначеними механізмами імплементації. Ключовим меседжем автора є необхідність зміни самої філософії взаємодії: держава має перейти від патерналістської моделі діяльності «для молоді» до партисипативної моделі співпраці «разом з молоддю». Для підвищення ефективності такої політики критично важливим є розширення участі молодих людей у процесах прийняття рішень на всіх ієрархічних рівнях влади та створення дієвих соціальних ліфтів для їхньої самореалізації та мобільності. Це потребує застосування крос-секторального підходу, що інтегрує зусилля в сферах освіти, культури, безпеки, економіки та інформаційної політики. При цьому, успішна реалізація державної стратегії неможлива без врахування ціннісної диференціації поколінь та адаптації передового міжнародного досвіду молодіжної та патріотичної роботи до специфічних реалій українського воєнного та повоєнного суспільства.

Імплементація окреслених стратегічних заходів стане фундаментом для кристалізації комплексної, багаторівневої системи державної підтримки молоді, яка розглядається не просто як об'єкт соціального захисту, а як ключовий стейкхолдер національно-патріотичної політики. Системна реалізація запропонованих підходів дозволить трансформувати наявний людський потенціал у дієвий капітал національного відновлення, забезпечуючи тим самим інституційну стійкість держави перед зовнішніми та внутрішніми викликами. У

довгостроковій перспективі це гарантуватиме сталість демократичного розвитку України, де патріотично налаштована та компетентна молодь виступатиме головним рушієм модернізаційних змін та запорукою суверенітету в період повоєнної відбудови.

1.2. Поняття та зміст національно-патріотичного виховання

Україна 2025 року – колапс цінностей серед молоді яка залишається в державі, емігрує та в пошуку свого місця. Стратифікація яка є не вивченою в державі створює різні умови для подальшого проживання в країні. Саме тому управлінській гілці влади потрібно зрозуміти важливість цього питання та виділити ті ключові засоби та форми організації національно-патріотичного виховання та навчання, які б відповідали нашій ідентичності, мали міцне історичне підґрунтя та ідеологію й формували моральні цінності.

У такому контексті національно-патріотичне виховання постає невід'ємним інструментом для забезпечення формування стійкої ціннісної позиції, розвитку громадянської свідомості та глибокого усвідомлення належності до національної спільноти.

Освітня сфера, як один із ключових соціальних інститутів, відіграє важливу роль у передачі історичного досвіду, культурних надбань і ціннісних орієнтирів молодому поколінню. У цьому контексті необхідно визначити, як побудувати систему виховання, здатну забезпечити не лише знання про націю та державу, а й сформувати глибоку внутрішню мотивацію до свідомої участі у громадському житті країни.

Національно-патріотичне виховання – це соціально-педагогічний феномен, спрямований на формування в молодого покоління національної самосвідомості, любові до Батьківщини, відповідального ставлення до долі народу та держави. У працях, зокрема, Наталія Борбич здійснено понятійний аналіз цього феномену, де акцентується на виховному, культурно-історичному, моральному та громадянському вимірах процесу.

Відповідно до затвердженої Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді у закладах освіти, національно-патріотичне виховання – це системна, комплексна і цілеспрямована діяльність різних інститутів: державних, освітніх, сім'ї, громадськості та громадсько-культурних об'єднань з метою виховання свідомого, відповідального, активного громадянина, готового до захисту національних інтересів, відстоювання незалежності та цілісності України.

Зозуля С.М. у своїй праці використовує семантико-термінологічний підхід до визначення НПВ (далі – *національно-патріотичне виховання*). Вона розділяє поняття «патріотичне виховання» та «національне виховання».

Національне виховання формує **ідентичність**, а патріотичне виховання формує **ціннісно-вольову готовність діяти на користь держави**. Разом вони становлять основу **національно-патріотичного виховання**, але кожне виконує свою окрему функцію і не може повністю замінити інше.

Таким чином, національно-патріотичне виховання – це не просто передача знань про націю чи державу, але формування ціннісного ставлення особистості до культури, історії, мови своєї країни, її громадянського та морального обов'язку.

Основні підходи до трактування поняття

Багатовимірність цього поняття пояснює різні підходи до його тлумачення в наукових, історичних та нормативних джерелах. Саме тому пропоную розглянути класифікацію підходів яка була сформована на основі дискурс аналізу: *педагогічно-ціннісний, державницько-правовий, культурологічний, громадянсько-активіський, інтегровано-системний, мотиваційно-психологічний.*

Підхід	Ознаки	Дослідник
Педагогічно-ціннісний підхід	національна ідентичність, любов до Батьківщини,	Наталія Борбич

	повага до культурної спадщини, готовність до участі у розвитку держави. Тут національно-патріотичне виховання розглядається як процес формування внутрішніх переконань та ціннісних орієнтацій, тобто як морально-етичний розвиток особистості. Ключовою ідеєю цього підходу є поєднання особистісної свободи дитини з формуванням відповідальності перед суспільством і державою.	
Державницько-правовий підхід	Вплив правової культури та правової традиції на патріотичне виховання молоді. За цим підходом патріотизм – це не лише емоційна прив’язаність до країни, а й правосвідомість, дисципліна, відповідальність, повага до державних інституцій.	Концепція національно-патріотичного виховання, Стратегія НПВ; Шевчук М.
Культурологічний підхід	Тісний зв’язок патріотизму з духовністю, культурною ідентичністю, народними традиціями та ідеями національного відродження. Патріотичне виховання тут - це механізм збереження та трансляції культурних цінностей між поколіннями. трактується перш за все як прищеплення національної культури: – традицій, – мови, – історичної пам’яті, – культурної тяглості.	Л. Березівська

Громадянсько-активніський підхід	Виховання має розвивати вміння діяти, брати участь у громадських ініціативах, волонтерстві, захисті країни, локальних громадах. У рамках цього підходу патріотизм – це не лише почуття чи знання, а практична діяльність, що виявляється у: – відповідальності, – ініціативності, – здатності протистояти інформаційним загрозам, – участі в суспільному житті.	Бондаренко, Косянчук
Інтегративно-системний підхід	Національно-патріотичне виховання розглядається як цілісний процес, де поєднуються різні сфери: освіта, культура, сім'я, громадянське суспільство, медіасередовище. Цей підхід актуалізується особливо у воєнний час, коли виховання патріотизму має відбуватися через взаємодію різних соціальних інституцій. Система освіти стає ядром цього процесу, однак ключову роль відіграють і сім'я, і громадські організації, і медіапростір.	
Мотиваційно-психологічний підхід	У його межах патріотизм розглядається як стійка особистісна риса, що включає: – національну ідентичність;	

	– емоційне ставлення до Батьківщини; – почуття причетності до національної спільноти; – внутрішню мотивацію діяти в інтересах держави. Цей підхід допомагає розглядати патріотичне виховання не лише як соціальне явище, а і як процес формування певних психологічних характеристик особистості.	
--	--	--

Табл.1. Основні підходи до трактування поняття

Саме явище формується на стику педагогічних, культурних, правових, психологічних і суспільно-громадянських підходів, що підкреслює складність цього явища та його важливість для державного розвитку. У межах різних наукових шкіл і практик акцент може зміщуватися на ціннісні орієнтири особистості, національну культуру, громадянську активність, правосвідомість чи психологічну ідентичність, однак незмінною залишається мета – *виховання свідомого, відповідального й активного громадянина*.

Різні підходи демонструють, що національно-патріотичне виховання охоплює як внутрішній розвиток особистості – її переконання та емоційний зв'язок із Батьківщиною, так і зовнішні аспекти – готовність до суспільної участі, виконання громадянських обов'язків, збереження й примноження культурної спадщини. У сучасних умовах, особливо під час російсько-української війни, утверджується інтегративний підхід, який розглядає НПВ як цілісну систему, що об'єднує освіту, державні інституції, сім'ю, громаду та медіапростір.

Отже, це складний комплекс систем які формують ідентичність.

Історичний та нормативний контекст формування національно-патріотичного виховання

Зародження уявлень про патріотичне виховання слід шукати в традиційній культурі українського народу. В епоху козаччини сформувались виховні моделі, які акцентували увагу на вихованні мужності, волелюбства та готовності захищати Батьківщину. Народні традиції, усна творчість, родинне виховання та підтримка громади відігравали важливу роль у формуванні почуття належності до роду і нації. Освітні рухи XIX століття, позначені діяльністю Кирило-Мефодіївського братства, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, наповнювали виховання молоді ідеалами національного відродження, свободи, збереження культурних традицій та самопізнання.

Ретроспективний аналіз генезису державної політики у досліджуваній сфері дозволяє виокремити період Української національно-демократичної революції 1917–1921 років як ключовий етап концептуалізації патріотичного виховання. Саме в цей історичний проміжок відбулася фундаментальна трансформація змістового наповнення поняття патріотизму, який еволюціонував від інтуїтивного етнічного самоусвідомлення до систематизованої державної ідеології формування політичної нації. Українські педагоги та державні діячі того часу вперше на інституційному рівні артикулювали завдання виховання національно свідомого громадянина як передумову існування незалежної держави.

Як зазначається у ґрунтовних дослідженнях Л. Д. Березівської, яка здійснила детальний аналіз матеріалів тогочасної педагогічної преси, зокрема часопису «Вільна українська школа», саме в цей період було закладено основи українознавчої моделі освіти. Це передбачало не лише формальне запровадження української мови навчання, але й розробку концептуально нових навчальних програм з історії України, географії та літератури, які базувалися на україноцентричному наративі. Важливим елементом цієї політики стала легітимізація національних символів у навчально-виховному процесі та чітке окреслення місії школи: прищеплення молоді почуття особистої відповідальності за долю новоствореної держави. За визначенням Л.Д.

Березівської, патріотизм у педагогічному дискурсі того часу інтерпретувався не просто як емоційне переживання чи почуття любові до рідного краю, а як інтегральна складова національно-патріотичного виховання, мета якого полягала у формуванні типу «громадянина-патріота» – свідомого українця, політично лояльного до своєї держави та відданого ідеалам нації.

Радянський період (1920 – 1991 роки) призвів до суттєвої деформації патріотичного виховання. У цей час український патріотизм був замінений радянською ідеологією, яка орієнтувала молодь на лояльність до СРСР. Обмеження української мови, викривлення історичних фактів, руйнування національних педагогічних традицій і домінування ідей інтернаціоналізму стали причиною викривлення змісту патріотичного виховання. Однак традиції родинного виховання, осередки культурної ідентичності та активність дисидентів підтримували елементи національного самозбереження.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна почала відновлювати власну систему національно-патріотичного виховання. В поступовому порядку в освітній процес вводили предмети українознавчого, культурологічного та громадянського спрямування. Водночас цей розвиток стикався з труднощами через відсутність послідовної державної політики, вплив інерції радянської системи та недостатню інституційну підтримку, що обумовило нерівномірність і фрагментарність змін.

З 2014 року під впливом Революції Гідності та початку російської агресії підходи до патріотичного виховання зазнали суттєвих змін. Основну увагу було зосереджено на формуванні історичної пам'яті, цінностей свободи та гідності, духовно-моральних орієнтирів і готовності молоді захищати державу. Цей період характеризується практичною спрямованістю виховання: розвитком волонтерства, активної громадської позиції, військово-патріотичної підготовки та інформаційної стійкості.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році підняло національно-патріотичне виховання на якісно новий рівень важливості. Воно

стало ключовим елементом забезпечення державної безпеки, важливим чинником консолідації суспільства, а також інструментом посилення психологічної стійкості та формування громадянської відповідальності. На сучасному етапі національно-патріотичне виховання поєднує в собі компоненти історичної пам'яті, культурних традицій, громадянської освіти, медіаграмотності та готовності до активної участі в житті суспільства.

Національна ідентичність визначається як усвідомлення народом самого себе, його знання та пошана до історії, національної культури, території, а також розуміння своїх особливостей. Вона включає усвідомлення членами національної спільноти власних інтересів, прагнень, цілей, ідеалів і потреб.

Цінності, що становлять основу патріотичного виховання

Національно-патріотичне виховання сприяє формуванню комплексного набору ключових цінностей, що визначають громадянську позицію та соціальну активність людини. Основними серед них є: *цінність Батьківщини*, *цінність державності*, *цінність громадянської відповідальності*, *цінність свободи та гідності*, *цінність культурної спадкоємності*, *цінність моральності* (табл.2):

Цінність	Змістове наповнення
Батьківщина	Формування любові до України, емоційно-ціннісного зв'язку з її культурою, мовою, історією; усвідомлення національної ідентичності та причетності до долі держави.
Державність	Повага до суверенітету, єдності, територіальної цілісності та символіки; розуміння ролі держави як гаранта свободи, порядку й безпеки.
Громадянська відповідальність	Готовність діяти в інтересах суспільства, брати відповідальність за власні рішення, захищати державу та брати участь у розвитку демократії.
Свобода та гідність	Усвідомлення прав людини, цінності свободи волевиявлення та особистої автономії; формування поваги до гідності — власної і чужої.
Соціальна солідарність	Орієнтація на єдність, взаємодопомогу,

	справедливість; здатність до співпереживання, підтримки слабших і гармонізації суспільних та особистих інтересів.
Культурна спадкоємність	Розуміння значення мови, традицій, історичної пам'яті та культурних форм; забезпечення їх збереження й розвитку, протидія деструктивним впливам.
Моральність	Виховання чесності, гуманності, відповідальності; нетерпимість до несправедливості; орієнтація поведінки на моральні норми та внутрішню совість.

Табл.2 Цінності як основа патріотичного виховання

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що в сучасному публічно-управлінському вимірі національно-патріотичне виховання не обмежується лише історичною ретроспективою чи освітньою діяльністю, а інтерпретується як системна, стратегічно орієнтована функція держави. Його змістовна сутність полягає у цілеспрямованому формуванні національно-громадянської ідентичності, що базується на органічному поєднанні історичної пам'яті, державницького світогляду та готовності до виконання громадянського обов'язку. Отже, державна політика у цій сфері має бути спрямована на створення стійкої ціннісної платформи, де патріотизм виступає не декларативним гаслом, а дієвим механізмом консолідації суспільства та забезпечення національної безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів.

1.3. Роль медіаграмотності у формуванні патріотичної свідомості

У сучасних умовах медіапростір відіграє ключову роль у формуванні громадянської та патріотичної свідомості молоді. Інформаційний вимір російсько-української війни висунув перед системою освіти нові виклики, що вимагають не тільки оновлення змісту навчальних дисциплін, але й інтеграції

медіаграмотності як базового компонента. Залучення медіатекстів дозволяє виходити за межі підручника, осучаснювати пізнавальний простір школярів, сприяти міждисциплінарним зв'язкам і формувати критичне ставлення до інформації, яка циркулює в публічному просторі.

Тривала інформаційна агресія проти України, що розпочалася задовго до відкритого вторгнення, будувалася на масовому поширенні фейків і маніпулятивних наративів. Їхньою метою було спотворення уявлення про українську державність, підриг суспільної єдності та дискредитація Збройних Сил України. Такі фальсифікації спрямовувалися на створення негативного іміджу держави, виправдання дій агресора, емоційну дестабілізацію громадян і руйнування світоглядної цілісності молодого покоління. У цьому контексті медіаграмотність стає інструментом протидії інформаційному тиску, допомагаючи розпізнавати маніпуляції, усвідомлювати їхні наміри та залишатися стійкими до деструктивних меседжів.

Отже, формування патріотичної свідомості молоді неможливе без систематичної роботи з медіаграмотністю, розвитку критичного мислення й уміння розрізняти правдиву інформацію від навмисно викривленої. Усе це робить медіаграмотність невід'ємною частиною національно-патріотичного виховання в умовах сучасних інформаційних викликів.

Формування патріотичної свідомості молоді передбачає не лише розвиток почуття відповідальності за свою державу, готовності до її захисту та усвідомлення власної національної приналежності, а й здатність орієнтуватися у складних інформаційних процесах сучасності. Патріотизм як духовно-моральний принцип ґрунтується на свідомій активній позиції громадянина, проте ця позиція є неможливою без уміння критично сприймати інформацію та розпізнавати маніпулятивні впливи. У контексті тривалої інформаційної агресії проти України медіаграмотність стає невід'ємною умовою повноцінного патріотичного виховання.

Водночас, динаміка сучасних геополітичних протистоянь вимагає подальшого розширення змістового наповнення патріотичного виховання. Як слушно зауважують у своїй праці «Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів» дослідники Н.В. Бондаренко та С.В. Косянчук, в умовах гібридної агресії пріоритетного значення набуває формування навичок інформаційної безпеки. Автори наголошують, що ефективна протидія інформаційним загрозам та системна боротьба з дезінформацією неможливі без розвитку в учнівської молоді компетентностей медіаграмотності. Це передбачає не лише ознайомлення з алгоритмами відбору та верифікації інформації, але й, насамперед, виховання системного критичного мислення, яке стає своєрідним «імунітетом» проти маніпулятивних впливів ворожої пропаганди.

Патріотична свідомість, що розвивається поступово – від раннього етнічно-територіального самоусвідомлення до державницько-патріотичної зрілості, – формується в умовах, коли інформаційне середовище виступає одним із визначальних чинників соціалізації молоді. Цифровізація суспільства, поява нових каналів комунікації та постійний потік даних змінюють способи мислення, систему цінностей і моделі поведінки. Тому ефективне патріотичне виховання сьогодні повинно охоплювати не лише традиційні форми роботи, а й розвиток компетентностей, що забезпечують здатність особистості протистояти фейкам, дезінформації та пропаганді.

Медіаграмотність дає молоді інструменти для усвідомленого сприйняття суспільно важливої інформації, допомагає розуміти цілі інформаційних впливів, виявляти ознаки маніпуляції та сформувати стійку громадянську позицію. Саме завдяки медіаграмотності патріотична свідомість набуває глибини й зрілості: молодь здатна відрізнити правдиві факти від навмисно створених викривлень, оцінювати інформаційні загрози, усвідомлювати значення оборони інформаційного простору як складової національної безпеки.

«Медіаграмотність – це здатність особистості критично сприймати, аналізувати медіа-повідомлення, розуміти медійні тексти, їхню структуру,

функції та вплив, а також формувати власну медіакультуру, відповідальне ставлення до інформаційного простору» – так в своїй праці «Цифрова та медіаграмотність як умова становлення сучасного покоління» пише Віра Андрієвська [1].

Упровадження уроків цифрової та медіаграмотності в закладах освіти відповідає запитам інформатизованого суспільства і сприяє становленню покоління, яке поєднує критичне мислення з відповідальністю за державу. У сучасних умовах формування патріотичної свідомості без розвитку медіаграмотності є неповним, адже саме їх взаємодія забезпечує здатність молоді діяти свідомо, активно та на користь України навіть в умовах інформаційних викликів і війни.

Практичний кейс

«Використання інтерактивної гри для розвитку медіаграмотності та патріотичної свідомості здобувачів освіти»

Одним із ефективних інструментів формування медіаграмотності та патріотичної свідомості молоді є інтерактивні освітні ігри, що імітують реальні ситуації інформаційної взаємодії. Такі ресурси дозволяють тренувати навички критичного мислення й одночасно усвідомлювати роль громадянина у захисті інформаційного простору держави.

У межах заняття здобувачі освіти працювали з онлайн-грою, побудованою на аналізі двох медіатекстів та ідентифікації маніпулятивних елементів. Сюжети були наближені до реальних прикладів дезінформації, що стосуються тем, важливих для державної безпеки та суспільної єдності.

Етап 1. Аналіз структури медіатексту.

Учні виявляли емоційно забарвлену лексику, ознаки пропагандистських прийомів, перекручені дані та відсутність достовірних джерел. Це допомагало зрозуміти, як інформаційні вкиди можуть впливати на громадську думку та підривати довіру до українських інституцій. Такий аналіз формував у молоді

розуміння важливості захисту власної держави й інформаційної гігієни як елементу патріотичної поведінки.

Етап 2. Порівняння альтернативних версій інформації.

Ігрові завдання передбачають зіставлення двох варіантів медіаповідомлень: маніпулятивного та нейтрально-фактологічного. Учні вчилися розрізняти спотворення, логічні підміни та навмисні дезінформаційні конструкції. Це сприяло усвідомленню того, що здатність відрізняти правду від фейків є необхідною умовою відповідального ставлення до державних подій і процесів.

Етап 3. Обговорення суспільної і державної безпеки та ролі громадянина.

Після виконання завдань учні аналізували, як дезінформація впливає на національну стійкість, моральний стан суспільства та обороноздатність країни. Обговорення підкреслювало, що вміння викривати фейки та протистояти маніпуляціям є проявом патріотичної свідомості, адже забезпечує здатність громадянина не піддаватися зовнішньому інформаційному тиску та підтримувати державу в умовах гібридної війни.

Етап 4. Рефлексія та особистісне осмислення патріотичної позиції.

Учні визначали, як отримані навички можуть допомогти їм зберігати інформаційну стійкість у щоденному житті, свідомо поширювати лише перевірену інформацію та не ставати інструментом маніпуляцій. У рефлексивних відповідях школярі наголошували, що медіаграмотність підсилює їхню патріотичну позицію: вони відчувають власну причетність до інформаційного захисту країни та розуміють, чому правдива інформація є частиною безпеки держави.

Використання інтерактивної гри сприяло одночасному розвитку медіаграмотності та патріотичної свідомості. Учні отримали практичний досвід розпізнавання фейків і зрозуміли, що критичне ставлення до інформації є не лише навичкою XXI століття, а й елементом громадянської відповідальності та сучасного патріотизму.

В сучасних реаліях медіаграмотність трансформується з суто освітньої компетентності у стратегічний інструмент забезпечення національної безпеки в гуманітарній сфері. Інтеграція компонентів медіаосвіти у систему національно-патріотичного виховання дозволяє державі формувати не просто лояльного громадянина, а когнітивно стійку особистість, здатну самостійно ідентифікувати та нейтралізувати деструктивні інформаційно-психологічні впливи. Отже, пріоритетом державної політики на цьому напрямі має стати створення умов, за яких критичне сприйняття інформації та цифрова гігієна стануть невід'ємними атрибутами патріотичної свідомості молоді, забезпечуючи тим самим стійкість національного інформаційного простору зсередини.

1.4. Вишкіл як форма військово-патріотичного виховання

Держава має забезпечувати виховання молодого покоління, здатного до самозахисту, самозбереження та розвитку. Молодь, у свою чергу, повинна усвідомлювати власну відповідальність за збереження й розвиток держави.

В праці «Порівняльний аналіз Організації національно-патріотичного виховання молоді в Україні» Ірини Войтович, Андрія Єрко, Ніни Деделюк і Олени Томащук аналізують різні організації в Україні й роблять висновок, що наприклад, «Пласт» завдяки своїй структурі, самовихованню та ціннісному підходу забезпечує глибший вплив на формування громадянської свідомості та патріотизму в молоді. «Метою роботи є пошук ефективної моделі виховання молоді в патріотичному дусі шляхом порівняння різних підходів».

Вишкіл як організована форма підготовки молоді до оборони, служби та громадянської активності має давню українську традицію: від дружинних і козацьких практик до сучасних молодіжних ініціатив. Він охоплює не лише технічні військові навички, а й дисципліну, колективну відповідальність і національну свідомість.

Сучасні умови формуються під впливом російської агресії, що спрямована і проти цивільного населення. Окупаційна влада на захоплених територіях намагається мілітаризувати молодь через пропаганду та примус. Терористичні дії, техногенні загрози та масштабне мінування роблять необхідним формування в дітей і молоді компетентностей безпеки: поведінка під час бойових дій, орієнтування на деокупованих територіях, домедична допомога.

Готовність до захисту України розуміється як ціннісно вмотивована й практично сформована здатність діяти в умовах загроз. Формування оборонної свідомості неможливе без розвитку національної ідентичності та усвідомлення духовних і моральних цінностей.

Методологічні підходи та принципи військово-патріотичного виховання дітей і молоді. Ефективна реалізація військово-патріотичного виховання дітей та молоді потребує застосування сучасних наукових підходів, які забезпечують цілісність, наукову обґрунтованість і практичну результативність виховного процесу. До них належать системний, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний підходи.

Методологічні підходи

Системний підхід забезпечує цілісність і узгодженість освітніх та виховних впливів, спрямованих на формування оборонної свідомості молоді. Він дає можливість інтегрувати діяльність усіх суб'єктів військово-патріотичного виховання, поєднуючи освітні практики, соціальний досвід і саморозвиток особистості.

Аксіологічний підхід орієнтує виховання на формування системи базових цінностей: патріотизму, любові до України, вірності, справедливості, жертвовності. Зростання особистості передбачає засвоєння цих ціннісних орієнтирів як внутрішніх регуляторів поведінки.

Особистісно зорієнтований підхід ґрунтується на врахуванні вікових, індивідуальних та психологічних особливостей дітей і молоді. Розвиток

патріотичної свідомості відбувається через поступове усвідомлення зв'язку між особистістю, народом, нацією та державою, що сприяє формуванню позитивного ставлення до ролі захисника України.

Діяльнісний підхід спрямований на залучення молоді до активної військово-патріотичної діяльності, у межах якої патріотичні цінності випробуються на практиці. Він забезпечує формування фізичної, психологічної, морально-духовної та соціальної готовності до військової служби та виконання громадянських обов'язків.

Компетентнісний підхід акцентує на формуванні здатності застосовувати набуті знання для розв'язання реальних життєвих завдань: захисту, виживання в надзвичайних ситуаціях, надання домедичної допомоги, дій у кризових умовах. Результатом стає сформований практичний досвід, необхідний для поведінки в нестандартних обставинах.

Військово-патріотичне виховання потребує стратегічного та тактичного розвитку, зокрема цифровізації, удосконалення науково-методичного забезпечення, впровадження інновацій, роботи з різними віковими групами та тісної взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Наукові установи можуть забезпечити методологічну підтримку, прикладні дослідження та моніторинг сформованості оборонної свідомості й компетентностей у сфері безпеки.

Перші форми військового виховання засвідчені в добу Київської Русі, де існували дружинні навчально-бойові осередки. У період козацтва вишкіл став фундаментальним елементом соціалізації юнаків: у межах куренів молодь опановувала зброєю, тактику та норми військової поведінки. Надалі традиція була частково інституціоналізована в діяльності парамілітарних товариств Галичини XIX – початку XX ст. («Січ», «Сокіл»), а також у структурі пластового руху та Легіону Українських січових стрільців, де вишкіл поєднував фізичні вправи, стройову підготовку, стрілецьку справу та елементи громадянського виховання.

У міжвоєнний період і під час Другої світової війни молодіжний вишкіл розвивався в рамках організацій ОУН та УПА. Юнацтво проходило структуровані програми, що охоплювали тактику малих груп, конспірацію, зв'язок, розвідку, партизанське виживання та ідеологічну підготовку. Ця форма виховання поєднувала прикладні навички з чіткою ціннісною орієнтацією на національну солідарність і готовність до оборони.

Після 1991 р. в Україні почалося активне формування мереж молодіжного військово-патріотичного виховання: від відновлених структур «Пласту» і «Соколу» до створення кадетських класів, стрілецьких секцій та тематичних таборів. Однак масового розвитку ці ініціативи набули після 2014 р., коли громадянське суспільство почало формувати волонтерські та ветеранські курси як відповідь на військову агресію.

Сучасні молодіжні ініціативи як форми вишколу: «Азовець», «Центурія» та інші

Після початку війни на Донбасі з'явилися молодіжні рухи, які використовували традиційні елементи вишколу, адаптуючи їх до умов сучасної безпекової ситуації. Серед них:

1. «Азовець»

Це молодіжний освітньо-тренувальний проєкт, пов'язаний із добровольчим середовищем полку «Азов». Програма включає фізичний тренінг, базовий тактичний вишкіл, стрійову підготовку, елементи стрілецької справи та командну роботу. Значна увага приділяється дисципліні, витривалості, самоконтролю та формуванню активної громадянської позиції. Для підлітків і молоді вишкіл у «Азовці» виконує функцію неформальної підготовки, комбінуючи військово-прикладні навички з освітніми заняттями.

2. «Центурія»

Молодіжний рух «Центурія» діяв у межах національно-патріотичних ініціатив 2010-х років і використовував класичну модель вишколу: стрійові вправи, фізичну підготовку, елементи самооборони, навчання в таборних

умовах. Ці практики спрямовувалися на становлення дисципліни, лідерства й колективної відповідальності серед молоді.

3. Інші новітні вишкільні проєкти

Поряд з інформаційно-просвітницькою складовою, важливим вектором державної політики стала актуалізація практичного виміру національно-патріотичного виховання через впровадження новітніх вишкільних проєктів. Суспільна мобілізація, спричинена воєнними викликами, виступила каталізатором появи та масштабування низки державних і громадських ініціатив, спрямованих на посилення оборонної свідомості та фізичної готовності молоді до захисту держави.

Серед ключових інструментів цього напрямку варто виокремити Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»), яка трансформувалася з традиційного виховного заходу в системну платформу формування громадянської стійкості. Паралельно з цим, інституційного оформлення набули молодіжні курси територіальної оборони, спеціалізовані табори з тактичної медицини та різноманітні ветеранські освітньо-тренувальні ініціативи (зокрема, такі проєкти як «Характерник» та локальні школи виживання). Важливим кроком у формуванні безпекової культури стала також інтеграція освітніх модулів з тактичної медицини та основ безпеки життєдіяльності безпосередньо у навчальні плани закладів освіти.

Специфіка зазначених форматів полягає у синергії теоретичної підготовки та інтенсивних прикладних відпрацювань. Їхня мета виходить за межі суто військової пропедевтики і полягає у формуванні базової військової компетентності, розвитку навичок самозарадності, стресостійкості та свідомої дисципліни. Такий підхід дозволяє державі готувати молодь, яка не лише володіє необхідним інструментарієм для дій у кризових ситуаціях, але й усвідомлює свою роль у системі національного спротиву.

Порівняльний аналіз національно-патріотичного виховання молоді в Україні

В Україні сформувалася багатокомпонентна система національно-патріотичного виховання, у межах якої діють різні рухи й молодіжні програми, що відрізняються своїм історичним походженням, методами роботи та ідеологічною спрямованістю. Найбільш усталеними серед них є скаутська організація «Пласт», українська військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») та низка програм, що сформувалися як спадщина радянської гри «Зарніца».

«Сокіл» («Джура»): українська національна модель

Гра «Сокіл» («Джура») створена на основі козацьких традицій і спрямована на формування національної ідентичності, громадянської активності та базових військово-прикладних навичок. Перші нормативні акти щодо організації гри ухвалено у 2003 році, а з 2009 року вона набула загальнонаціонального масштабу. У 2015 році «Джура» стала частиною Стратегії національно-патріотичного виховання, що дало поштовх до розвитку методичної бази.

Гра включає три етапи: організаційний, основний та фінальний. У програмі поєднано інтелектуальні, мистецькі, туристсько-спортивні та військово-прикладні компоненти («Козацькі забави», «Козацький гарт», «Козацька звитяга», «Стрільба», «Пластун», «Лава на лаву» тощо). Частина завдань є адаптованою трансформацією елементів «Зарніци», однак у контексті українських традицій.

Після 2022 року акценти гри змістилися у бік поглибленої військової підготовки: співпраця з військовими установами, ветеранами, зростання ролі домедичної, тактичної й топографічної підготовки. З'явилися нові напрями – «Джура-Прикордонник», «Джура-Десантник».

«Пласт»: скаутський рух із глибинною національною традицією

«Пласт» є найстарішою й найбільш ідеологічно структурованою організацією в Україні. Заснований у 1911 році, він поєднує загальноскаутські принципи з українською національною традицією. Його розвиток проходив у Галичині, еміграції, а з 1990-х - у незалежній Україні.

Держава підтримує співпрацю з «Пластом» з 1992 року, а у 2019 році офіційно визнала його національною скаутською організацією. Проте організація й надалі обмежена нестачею кваліфікованих кадрів і фінансування.

Методи виховання «Пласту» базуються на восьми ключових складових: Закон і Присяга, навчання через дію, гурткова система, символіка, самовиховання, життя в природі тощо. Головний фокус – розвиток самостійності, відповідальності, духовності та суспільної активності молоді.

Аналіз державної політики у сфері національно-патріотичного виховання показує, що упродовж тривалого часу перевага надавалася розвитку Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), тоді як уже існуючий скаутський рух «Пласт» отримував значно меншу підтримку держави. На нашу думку, це було зумовлено кількома ключовими чинниками.

1. Орієнтація держави на власну модель патріотичного виховання

Державні інституції прагнули створити повністю контрольований інструмент патріотичного виховання, який можна було б регламентувати через офіційні програми, накази, систему фінансування та підпорядкування. «Пласт», як незалежна громадська організація зі сформованою структурою, ідеологією, традиціями та міжнародними зв'язками, не вписувалась у модель адміністративно керованого державного інструменту. Саме автономність «Пласту» була водночас його перевагою і бар'єром у взаємодії з бюрократичною системою.

2. Прагнення до політичної нейтральності в регіонах

До 2014 року «Пласт» часто сприймався як рух, історично пов'язаний переважно із західними регіонами України, греко-католицькою традицією, січовими стрільцями та націоналістичним середовищем. Для частини політичного керівництва попередніх десятиліть це створювало ризик регіональних асоціацій і можливих суспільних суперечностей.

На цьому тлі «Джура» позиціонувалася як ідеологічно нейтральніша й універсальніша гра, побудована на загальнонаціональному козацькому спадку, прийнятному для молоді в усіх регіонах України. Таким чином, держава робила ставку на виховний проєкт із потенційно ширшою соціальною базою.

3. Інституційні та фінансові чинники

Масштабування «Пласту» вимагало б значних державних інвестицій, розвитку мережі вихованців та створення відповідної інфраструктури. Натомість держава тривалий час не демонструвала достатньої спроможності до системної співпраці з громадським сектором.

Гра «Джура» була значно простішою для інтеграції у державну систему освіти. Її легко включити до шкільних програм, регламентувати нормативними документами та координувати через департаменти освіти, що робило її зручною з точки зору державного управління.

4. Зміна ситуації після 2014 року

Російська агресія докорінно змінила підхід держави до громадянського виховання. Пластовий рух поступово отримав офіційне визнання та правову підтримку. У 2019 році ухвалено Закон України «Про визнання і підтримку Пласту – Національної скаутської організації України», що стало принциповим етапом інтеграції «Пласту» в державну політику.

Поступово формується співпраця між «Пластом», «Джурою» та державними інституціями, хоча інституційна конкуренція між ними зберігається. Ця взаємодія свідчить про поступовий перехід від моделі державного монополізму до моделі партнерства держави й громадянського суспільства у сфері патріотичного виховання.

Таким чином, можна зробити висновок, що в умовах сучасних безпекових викликів вишкільна діяльність перестала бути факультативним елементом виховання і набула статусу стратегічного пріоритету державної політики. Системна імплементація програм військово-патріотичної підготовки забезпечує перехід від декларативного патріотизму до діяльнісного, формуючи у

молодіжному середовищі реальну готовність до захисту суверенітету України. Відтак, подальший розвиток інституційних механізмів підтримки таких ініціатив є критично необхідним для зміцнення кадрового потенціалу сектору безпеки та оборони, а також для виховання покоління, чия громадянська позиція підкріплена конкретними навичками та психологічною стійкістю.

1.5. Синергетичний підхід до виховання: поєднання цінностей, знань і практичних навичок

Формування творчої особистості є ключовим завданням сучасної освіти, оскільки глобальні зміни, прискорення технічного й соціального розвитку та ускладнення інформаційно-комунікаційного середовища висувають нові вимоги до людини. В умовах повномасштабної війни в Україні цей підхід є найкращим, щоб поєднувати військовий досвід, акумулювати цінності здобуті за період криз. Це стосується когнітивної сфери (необхідність постійного оновлення знань), духовно-моральної (перевага творчості над репродукцією), комунікативної (розширення форм взаємодії). Суспільству потрібна інноваційна, гнучка, творча особистість, а традиційні педагогічні моделі лінійного типу в цих умовах виявляються неефективними.

Цінності виступають стратегічним орієнтиром змін: вони визначають прийнятні типи діяльності та задають напрями розвитку. Сучасні цінності пов'язані з постійним оновленням, відкритістю до нового, здатністю створювати смисли й інновації (В. Г. Кремень). Освіта має формувати людину, зорієнтовану на творення нового й готову до навчання впродовж життя.

Термін «синергетика» (Г. Хакен) означає науку про розвиток складних відкритих систем, здатних переходити між порядком і хаосом та самоорганізовуватися. Такі системи характеризуються неврівноваженістю, стрибкоподібними змінами та чутливістю до мінімальних впливів. Сучасне соціальне середовище – саме така нестійка, мозаїчна система, де змінюються

сенси, стилі, цінності. Освітній простір функціонує аналогічно: реформи, інновації й різновекторні впливи можуть як створювати нові можливості, так і породжувати хаос. Позитивний розвиток можливий тоді, коли зміни узгоджені з внутрішньою логікою системи.

Взаємодія трьох компонентів виховання

1. *Цінності* – задають смислову орієнтацію й визначають мотивацію.
2. *Знання* – забезпечують раціональний зміст і інструмент дії.
3. *Навички* – перетворюють цінності й знання на поведінкову компетентність.

Їх узгоджене поєднання створює синергетичний ефект: учень діє автономно, усвідомлено, вміє робити вибір у складному середовищі.

В умовах нашої держави головну роль перебирає на себе освіта. Саме школа де відбувається становлення особистості має можливість адаптувати та виступити плацдармом для формування якісної політики національно-патріотичного виховання. З періоду Радянського союзу в нас наявна розгалужена система інфраструктури. Вчитель стає інструментом який впроваджує синергетичний підхід.

Головне завдання педагога не в передачі інформації, а в розвитку мислення, креативності й здатності до узагальнення. Учитель має формувати вміння самостійно здобувати й оновлювати знання, орієнтуватися у складних інформаційних потоках. Запровадження синергетики означає не створення єдиної методики, а розвиток у педагога здатності конструювати власні підходи на основі принципів відкритості, динамічності та самоорганізації.

Синергетичний підхід передбачає новий тип взаємин - співпрацю, співтворчість, діалог. Учитель допомагає учневі розкрити власні можливості, визначити життєву перспективу й побачити зв'язок між освітою й майбутнім. Навчання має стимулювати саморозвиток, підтримувати внутрішню активність учня та відкривати простір для індивідуальних траєкторій навчання.

Синергетичний підхід та його специфіка в контексті національно-патріотичного виховання

Синергетичний підхід, сформований у межах міждисциплінарних досліджень І. Пригожина, Г. Хакена, С. Курдюмова та інших, розглядає розвиток складних систем як результат їх самоорганізації, взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників та здатності до переходу на нові рівні впорядкованості. Застосований до національно-патріотичного виховання, синергетичний підхід дозволяє інтерпретувати становлення громадянських і національних цінностей учня не як лінійний освітній процес, а як складний, динамічний, багатовекторний рух ціннісної системи особистості.

Синергетичний підхід дозволяє інтерпретувати національно-патріотичне виховання як процес самоорганізації ціннісної системи особистості в умовах відкритої, нелінійної, нестійкої реальності. Основні синергетичні предикати в цьому контексті набувають такого змісту:

– *Нелінійність*. Формування патріотизму, національної ідентичності та громадянської позиції не є механічно пропорційним сумарному обсягу інформації про історію, культуру, героїв, символи. Збільшення кількості «патріотичних заходів» не гарантує прямо пропорційного зростання внутрішньої переконаності та готовності до відповідальної дії. Переходи до вищого рівня національно-патріотичної свідомості часто відбуваються стрибкоподібно – у кризових ситуаціях, під впливом сильних переживань, подій, особистих рішень.

– *Нестійкість*. Умови війни, соціальних змін, інформаційних впливів створюють для підлітка та юнака ситуації «біфуркацій» – точок вибору між байдужістю й активною позицією, між споживацьким ставленням і служінням, між деструктивними та конструктивними формами самореалізації. Невеликі «флуктуації» – випадкова розмова, зустріч із носієм виразної громадянської позиції, участь в акції чи проєкті – можуть радикально змінити траєкторію становлення патріотичних цінностей.

– *Відкритість.* Особистість школяра є відкритою системою, що постійно включена у взаємодію з національним і глобальним інформаційним простором. Національно-патріотичні цінності не можуть формуватися в умовах ізоляції чи замкненого «ідеологічного поля»; навпаки, вони проходять випробування у зіткненні з альтернативними поглядами, іншими культурними моделями, розмаїттям інтерпретацій історії та сучасності.

– *Самоорганізація.* Справжній патріотизм не зводиться до зовнішньої лояльності чи формальної ритуальності – він є результатом внутрішньої роботи особистості, її рефлексії, морального вибору, досвіду відповідальності. Зовнішні виховні впливи ефективні лише тоді, коли резонують із внутрішніми тенденціями саморозвитку й самовизначення дитини як громадянина.

– *Цілісність.* Національно-патріотичні цінності мають інтегрувати знання, емоційні переживання, особистий досвід, моральні установки. Патріотизм як цілісна якість формується там, де поєднуються: знання історії, відчуття причетності до народу й держави, досвід конкретних дій на користь громади, а також усвідомлення особистої відповідальності.

Синергетичний підхід до інтеграції змісту освіти вимагає, щоб національно-патріотичний компонент не обмежувався окремими «патріотичними заходами» чи «уроками патріотичності», а був вбудований у вивчення історії, літератури, географії, природничих наук, мистецтва, права, громадянської освіти. Комплексні проблеми – війна й мир, екологічна безпека, права людини, культурна спадщина, глобалізація – мають вивчатися з єдиної ціннісно-гуманістичної позиції, що підкреслює відповідальність особистості за свою державу і світ.

Така міждисциплінарна інтеграція дозволяє розглядати складні, багатовимірні проблеми сучасності – дихотомію війни і миру, виклики екологічної безпеки, дотримання прав людини, збереження культурної спадщини та вплив глобалізації – не фрагментарно, а з єдиної ціннісно-гуманістичної позиції. Це сприяє формуванню у молоді цілісного наукового світогляду, де

знання не відокремлені від етичних орієнтирів. У цьому контексті завданням державної освітньої політики стає виховання особистості, яка усвідомлює нерозривний зв'язок між власною долею, долею своєї держави та глобальними процесами у світі, що і є вищим проявом відповідального громадянства.

Висновок до розділу 1

У розділі 1 обґрунтовано теоретичні засади національно-патріотичного виховання молоді як пріоритетного напрямку державної політики. Молодь визначено ключовою цільовою аудиторією патріотичної політики з огляду на її соціальну мобільність, ціннісну пластичність та визначальну роль у відтворенні політичної нації. Ефективність державних стратегій у цій сфері прямо залежить від здатності враховувати вікові, соціокультурні та інформаційні особливості молодого покоління.

Проаналізовано поняття та зміст національно-патріотичного виховання як цілісного, системного процесу формування національної ідентичності, громадянської відповідальності, готовності до захисту держави та активної участі в суспільному житті. Наголошено, що сучасне патріотичне виховання виходить за межі декларативності й має ґрунтуватися на усвідомлених цінностях, знаннях історичного й політичного контексту та реальному соціальному досвіді.

Окрему увагу приділено ролі медіаграмотності як критично важливого чинника формування патріотичної свідомості в умовах інформаційної війни. Медіаграмотність розглянуто не лише як інструмент захисту від маніпуляцій, а як елемент громадянської зрілості, що забезпечує здатність до критичного мислення, відповідального споживання інформації та усвідомлення громадянської позиції.

Розкрито значення вишколу як форми військово-патріотичного виховання, що поєднує ідеологічну складову з практичною підготовкою. Вишкіл постає ефективним засобом формування дисципліни, командної взаємодії, відповідальності та готовності до дій у кризових умовах, що особливо актуально в сучасних безпекових реаліях.

Зроблено висновок про доцільність синергетичного підходу до національно-патріотичного виховання, який передбачає інтеграцію цінностей, знань і практичних навичок. Саме поєднання ідеологічного, освітнього та діяльнісного компонентів забезпечує сталість виховного впливу та сприяє

формуванню не формального, а дієвого патріотизму. Таким чином, теоретичні положення, розглянуті в розділі, створюють концептуальну основу для подальшого аналізу практик і механізмів реалізації національно-патріотичного виховання молоді.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

2.1. Основні державні програми та стратегії національно-патріотичного виховання молоді

Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання молоді є одним із ключових механізмів формування громадянської ідентичності та стійкості суспільства. В умовах тривалої зовнішньої агресії, внутрішніх соціальних змін та потреби в консолідації нації роль таких політик істотно посилюється. Їх зміст охоплює стратегічні документи, цільові програми, інституційні структури та інструменти реалізації, спрямовані на розвиток усвідомленого ставлення молодого покоління до держави, її цінностей і безпеки.

У цьому розділі розглянуто три взаємопов'язані аспекти: нормативно-правову базу національно-патріотичного виховання, систему інститутів, відповідальних за втілення відповідних заходів, а також механізми й критерії оцінювання їх ефективності. Така послідовність дозволяє не лише окреслити зміст державної політики, а й проаналізувати її практичний результат, сильні та слабкі сторони, а також ступінь відповідності наявних ініціатив суспільним потребам.

Сучасна державна політика національно-патріотичного виховання (НПВ) в Україні спирається на ґрунтовну нормативно-правову базу, що сформувалася як системна відповідь на безпекові виклики та запит суспільства на відновлення національної ідентичності.

Основним документом, що заклав ціннісний фундамент нової виховної парадигми, є Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 року № 641. Вона визначила стратегічний розрив із радянською спадщиною та перехід до україноцентричного змісту освіти.

На найвищому державному рівні ці пріоритети було закріплено Стратегією національно-патріотичного виховання, ухваленою Указом Президента України у

2019 році. Цей документ трансформував НПВ з галузевого завдання освіти у пріоритет національної безпеки, що вимагає комплексної взаємодії всіх органів влади.

Реагуючи на умови повномасштабного російського вторгнення, нормативна база була суттєво актуалізована через оновлену редакцію Концепції, затверджену наказом МОН від 6 червня 2022 року № 527. Цей документ адаптував виховні цілі до реалій воєнного часу, акцентуючи увагу на формуванні оборонної свідомості, громадянської стійкості та готовності молоді до захисту незалежності України.

У зазначених документах національно-патріотичне виховання (НПВ) розглядається як системна та комплексна діяльність, яку реалізують освітні установи, сім'я, громадські організації, органи влади та культурні інституції. Ця діяльність спрямована на формування активного громадянина, який усвідомлює свою національну приналежність, цінує свободу і готовий до відповідальної участі в житті держави.

Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання (НПВ) ґрунтується на низці стратегічних і програмних документів, які задають рамки формування української громадянської ідентичності, визначають мету, принципи, механізми та очікувані результати політики. До ключових документів належать:

Ефективність функціонування системи національно-патріотичного виховання (НПВ) як складової публічного управління безпосередньо залежить від якості та системності її нормативно-правового забезпечення. На сучасному етапі державотворення в Україні сформовано розгалужену нормативну базу, що регламентує діяльність суб'єктів виховання та визначає стратегічні пріоритети в цій сфері.

Фундаментальну роль у цій системі відіграє «Стратегія національно-патріотичного виховання», затверджена Указом Президента України у 2019 році. Цей документ виконує функцію доктринальної основи, окреслюючи ключові

виклики, мету та вектори державної політики на довгострокову перспективу. Галузеву деталізацію зазначених стратегічних цілей забезпечує «Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді в системі освіти України», яка адаптує загальнодержавні завдання до специфіки освітнього процесу, визначаючи механізми їх імплементації в навчальних закладах.

Важливим інструментом практичної реалізації державної політики є застосування програмно-цільового методу, що втілюється у «Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року». Цей документ слугує організаційно-фінансовим механізмом, що забезпечує ресурсну підтримку запланованих заходів, встановлює індикатори ефективності та часові рамки їх виконання. Окремий, специфічний сегмент регулювання становить «Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України», яка фокусується на підготовці громадян до захисту Вітчизни та формуванні оборонної свідомості.

У сукупності зазначені нормативно-правові акти формують комплексну багаторівневу модель державної політики у сфері НПВ. Ця модель органічно поєднує загальнодержавний (стратегічний), освітній (педагогічний), програмно-цільовий (ресурсний) та військовий (оборонний) виміри, створюючи цілісний правовий механізм для координації зусиль усіх стейкхолдерів процесу виховання.

Стратегія національно-патріотичного виховання (2019 р.).

Стратегія формує комплексне бачення ролі держави, суспільства та освітніх інституцій у формуванні громадянської та національної ідентичності. Патріотичне виховання трактується як інструмент забезпечення національної безпеки, консолідації суспільства та відповіді на зовнішні й внутрішні виклики: інформаційну агресію, наслідки тоталітарного минулого, мовно-культурну асиміляцію, слабку координацію політики.

Основним акцентом Стратегії є зміна парадигми виховання: перехід від пасивного споглядання до формування активного, відповідального громадянина,

який володіє необхідними компетентностями для участі в державотворчих процесах і готовий зі зброєю в руках захищати державний суверенітет. У цьому контексті державна політика осмислюється як глибоко міжсекторальна, що вимагає синергетичної взаємодії державних органів влади, громадських організацій, закладів освіти, культурних інституцій та медіа. Метою такої взаємодії є не просто збереження традицій, а формування цілісної громадянської ідентичності та переорієнтація суспільної свідомості від декларативного патріотизму до практично орієнтованої громадянської активності. Стратегія фактично задає єдину нормативну рамку для узгодження дій державних і недержавних інституцій, усуваючи дублювання функцій та різновекторність зусиль.

Прийняття цього документу стало реакцією на низку виявлених системних проблем, які гальмували розвиток сфери НПВ. Насамперед йдеться про фрагментарність та ситуативність державної політики попередніх періодів, що не дозволяло досягти сталого ефекту. Крім того, Стратегія спрямована на подолання ціннісної роз'єднаності суспільства, яка підживлюється впливом стійких радянських міфів та імперської спадщини, а також на зменшення інформаційної вразливості населення до зовнішньої пропаганди. Документ також визнає проблему невідповідності традиційних, часто архаїчних методів виховання запитам і потребам сучасної молоді, а також констатує слабку кадрову та інституційну спроможність органів влади щодо якісної реалізації завдань національно-патріотичного виховання.

Реалізація державної політики у сфері національно-патріотичного виховання є багатогранним процесом, що потребує системного підходу та чіткої координації зусиль на всіх рівнях. Основою цього процесу є вдосконалення нормативно-правової бази та гармонізація законодавства, що дозволить створити надійний правовий фундамент для подальших дій. Паралельно з цим, критично важливим завданням є утвердження ролі української мови як головного чинника

національної ідентичності та формування цілісного мовно-культурного простору, який об'єднує суспільство та зміцнює державний суверенітет.

Ключовим вектором змін виступає докорінна модернізація освітніх і виховних технологій. Сучасна система виховання має відійти від застарілих формальних підходів і переорієнтуватися на розвиток критичного мислення, впровадження проектних методик та практичних форм роботи, які спонукають молодь до активної дії. Невід'ємною складовою цього процесу є розвиток військово-патріотичного напрямку, який розглядається не просто як окрема дисципліна, а як фундамент національної безпекової культури, покликаний підготувати громадян до захисту держави та підвищити їхню стійкість перед зовнішніми загрозами.

Важливою умовою успіху є побудова партнерських відносин між державою та громадянським суспільством. Це передбачає активне залучення ветеранських спільнот, молодіжних рухів та громадських організацій до формування та реалізації державної політики. Одночасно з цим необхідно посилити інформаційну політику, зосередившись на створенні якісного, конкурентоспроможного українського медіапродукту, здатного протидіяти ворожій пропаганді. Міжнародний вимір стратегії передбачає тісну співпрацю з Європейським Союзом та НАТО, що дозволить запозичити кращі демократичні та безпекові практики для зміцнення національної стійкості.

Для втілення окреслених завдань необхідні дієві механізми реалізації, що базуються на поєднанні централізованої та децентралізованої координації. Це означає злагоджену взаємодію центральних органів влади з місцевими структурами та територіальними громадами. Інфраструктурною основою має стати розгалужена мережа центрів національно-патріотичного виховання та сучасних молодіжних просторів. Ефективність роботи цих інституцій забезпечуватиметься через систему стимулів для педагогів, громадських активістів та організацій, які реалізують ініціативи у цій сфері.

Окрему увагу слід приділити кадровому забезпеченню. Стратегія вимагає підготовки фахівців нової формації, здатних професійно працювати з питаннями ідентичності, історичної пам'яті та знаходити спільну мову з вибагливою молодіжною аудиторією. Особливий акцент робиться на залученні до виховної роботи ветеранів та учасників бойових дій, адже вони є носіями унікального, реального досвіду захисту держави, що надає їм беззаперечного авторитету в очах молоді.

Контроль за успішністю впровадження стратегії здійснюватиметься через систему моніторингу та чітких індикаторів ефективності. Головним критерієм стане оцінка реальних змін у поведінкових практиках та ціннісних установках громадян: зростання почуття гордості за своє громадянство, готовність до військової служби та активна участь у громадському житті. Додатковими маркерами успіху слугуватимуть динаміка споживання україномовного контенту, підвищення культурної активності населення та рівень знань про історію і державні символи України. Ця Стратегія виступає концептуальною базою, на яку спираються всі подальші галузеві концепції та програмні документи, забезпечуючи єдність цілей та засобів у розбудові сильної держави.

Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді в системі освіти України: зміст і характеристики

Концепція визначає фундаментальні засади, принципи та механізми національно-патріотичного виховання в освітній сфері, виходячи з розуміння того, що сучасні виклики – повномасштабна війна, загроза денаціоналізації, потужна інформаційна агресія та глибинні суспільні трансформації – вимагають впровадження системної та довгострокової стратегії. У цьому контексті освітнє середовище розглядається як ключовий простір для формування патріотичної свідомості, де відбувається органічна інтеграція громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного, культурного та екологічного компонентів в єдиний виховний процес.

Головною метою національно-патріотичного виховання в системі освіти є формування громадянина-патріота України, який усвідомлює свою високу відповідальність перед суспільством і державою. Це завдання нерозривно пов'язане з вихованням готовності до самовідданого захисту незалежності та територіальної цілісності країни, а також утвердженням як українських національних, так і європейських демократичних цінностей. Пріоритетом є розвиток стійкої національної ідентичності, що базується на глибокій повазі до історії, мови та культури свого народу, а також формування практичного досвіду активної участі у громадському та державному житті.

Ціннісно-історичні засади концепції спираються на багатовіковий досвід боротьби українців за власну державність – від давніх історичних періодів до сучасної війни за незалежність. Надзвичайно важливим є збереження живої пам'яті про героїв та глибоке осмислення трагічних сторінок національної історії. Водночас концепція наголошує на тому, що утвердження української ідентичності має поєднуватися з відкритістю до полікультурності та категоричною відмовою від будь-яких проявів ізоляціонізму, що дозволяє Україні гармонійно інтегруватися у світовий простір, зберігаючи свою унікальність.

Реалізація визначених завдань базується на низці ключових принципів, серед яких домінуючим є національна спрямованість виховного процесу. Важливу роль відіграють принципи самоактивності та саморегуляції здобувачів освіти, що сприяє вихованню самостійної та свідомої особистості. Зміст виховання має бути полікультурним, культуровідповідним та соціально релевантним, тобто відповідати реальним умовам війни, поточним реформам та кризовим викликам. Невід'ємною складовою є збереження історичної та соціальної пам'яті, а також забезпечення міжпоколінної наступності через активну залучення до виховного процесу родин, ветеранів та широких громадських спільнот.

Ефективне впровадження концепції забезпечується через дієві механізми реалізації. Насамперед це передбачає оновлення нормативно-правової бази та інтеграцію тематики національно-патріотичного виховання в навчальні програми та наукові дослідження. Ключова роль відводиться органам влади та місцевого самоврядування, які мають забезпечити збереження мережі позашкільних закладів, підтримку молодіжних та волонтерських ініціатив, а також налагодження тісної співпраці з військовими формуваннями. Успіх також залежить від синергії з громадянським суспільством і сім'єю, що реалізується через конкурсну підтримку проектів, громадський контроль та розвиток культури родинного виховання. Важливим елементом є потужне інформаційне забезпечення: створення якісного медіапродукту патріотичного змісту, розвиток україномовних молодіжних медіа та системна протидія антиукраїнській пропаганді.

Впровадження концепції здійснюється через реалізацію Стратегії національно-патріотичного виховання, виконання державних і місцевих програм, а також масштабні освітні проекти, такі як гра «Сокіл» («Джура») та ініціативи з громадянської освіти. Очікуваними результатами цієї діяльності є сформована патріотична свідомість молоді, висока готовність до військової служби, розвинуті громадянські компетенції, що в сукупності сприятиме посиленню соціальної стабільності та обороноздатності країни. Ефективність цих процесів вимірюється чіткими індикаторами: реальними змінами в ідентичності та поведінкових практиках молоді (гордість за українське походження, участь у проектах, готовність захищати державу), зростанням відвідуваності культурних та історичних закладів, а також збільшенням кількості кваліфікованих фахівців з національно-патріотичного виховання та активізацією взаємодії у трикутнику «школа – сім'я – громадськість». Таким чином, концепція закріплює роль школи та освітнього простору як центрального середовища для формування нового типу громадянина-патріота.

Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року:

Концепція задає фундаментальні рамки для формування цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання, визначаючи Міністерство молоді та спорту України головним державним замовником Програми. Цей документ базується на положеннях Стратегії національно-патріотичного виховання, профільному законодавстві у сферах історичної пам'яті, мовної політики та декомунізації. Важливою складовою розробки Концепції стали результати соціологічних досліджень, які відображають актуальний стан громадянської ідентичності суспільства та рівень готовності громадян до захисту держави.

Аналіз поточної ситуації виявляє низку системних проблем, що потребують вирішення. Серед них – несистемність формування активної громадянської позиції, недостатній рівень розвитку військово-патріотичного та духовно-морального виховання, а також наявність суттєвих розбіжностей в інтерпретації історичного минулого та регіональних відмінностей у мовній сфері. Значний негативний вплив продовжують справляти імперська та тоталітарна спадщина, відсутність єдиного мовно-культурного простору та слабка координація між органами влади й громадськими організаціями. Причини цих проблем поділяються на об'єктивні, такі як історичний спадок та зовнішній інформаційний тиск, і суб'єктивні, зокрема відсутність послідовної політики. Саме це обґрунтовує необхідність переходу від фрагментарної «акційності» до довгострокового, структурованого програмного підходу.

Стратегічною метою Програми є вдосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання. Вона спрямована на формування стійкої української громадянської ідентичності, закріплення ключових суспільно-державних цінностей, таких як самобутність, воля, соборність та гідність. Програма має на меті виховання глибокої любові до української держави, її історії, мови та культури, а також сприяння готовності

громадян до оборони країни та усвідомленого виконання свого громадянського обов'язку.

Для досягнення поставленої мети обрано модель реалізації, що передбачає відмову від суто адміністративно-вертикальних методів управління на користь комплексної міжсекторальної політики. Такий підхід базується на активній участі громадянського суспільства, родин та місцевих громад. Інституційна підтримка забезпечується через створення координаційних органів та розгалуженої мережі центрів національно-патріотичного виховання, що дозволяє охопити різні вікові групи населення.

Структурно Програма базується на чотирьох ключових пріоритетах. Перший пріоритет фокусується на формуванні української громадянської ідентичності через розвиток мови, історичної пам'яті, роботу з ветеранами, внутрішньо переміщеними особами та українцями за кордоном, а також подолання постколоніальних наративів. Другий пріоритет присвячений військово-патріотичному вихованню: підвищенню оборонної свідомості, престижу військової служби, розвитку військово-прикладних видів діяльності та підтримці євроатлантичного курсу. Третій пріоритет охоплює науково-методологічні засади, включаючи розробку стандартів, підготовку фахівців та моніторинг ефективності. Четвертий пріоритет спрямований на поглиблення співпраці з інститутами громадянського суспільства через конкурсне фінансування, підтримку активістів та координацію дій між владою, освітою і культурою.

Реалізація Програми розрахована на період 2020–2025 років із залученням фінансування з державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел. Очікуваними результатами є формування дієвої та цілісної політики національно-патріотичного виховання, суттєве зростання охоплення населення відповідними заходами, активізація молодіжних організацій та створення ефективної системи моніторингу соціальної ефективності. Концепція Державної програми конкретизує стратегічні цілі, переводячи їх у площину чітких

пріоритетів, заходів та ресурсів, що забезпечує програмно-цільовий формат реалізації політики.

Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України:

Концепція розроблена в умовах безпрецедентних викликів, пов'язаних із повномасштабною збройною агресією, та спрямована на докорінне реформування системи військово-патріотичного виховання безпосередньо у Збройних Силах України. Документ передбачає інтеграцію виховної складової у повсякденну діяльність військ, систему професійної підготовки кадрів, інформаційну політику Міністерства оборони та процеси взаємодії з громадянським суспільством. Такий підхід має на меті створити стійку морально-психологічну основу для функціонування армії в умовах війни та миру.

Головною метою концепції є систематизація теоретико-методологічних засад військово-патріотичного виховання для формування у особового складу непохитної патріотичної свідомості, національної гідності та високої морально-психологічної стійкості. Ключовими завданнями визначено виховання готовності до самовідданого захисту державного суверенітету й територіальної цілісності, утвердження глибокої поваги до Конституції, законів України, Військової присяги та військових статутів. Важливим елементом також є популяризація героїчних традицій українського війська, що сприятиме підвищенню престижу військової служби в суспільстві.

Зміст військово-патріотичного виховання визначається як цілеспрямований, систематичний та наскрізний процес, що пронизує всю діяльність військ. Реалізація цього процесу базується на принципах державної та патріотичної спрямованості, науковості, демократизму й гуманізму. Особливий акцент робиться на пріоритеті історичних та військових традицій, застосуванні особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, а також на забезпеченні

єдності навчання, виховання, розвитку й самовдосконалення особистості військовослужбовця.

Суб'єктами реалізації концепції виступають Міністерство оборони, Генеральний штаб, органи військового управління, командири всіх рівнів, а також військові навчальні заклади, культурні й медійні структури Збройних Сил. Об'єктами впливу є не лише військовослужбовці, але й державні службовці, цивільні працівники Міністерства оборони, а також молодь, яка здобуває освіту у військових ліцях та вишах (курсанти, студенти, ліцеїсти). Така широка охопленість дозволяє створити єдиний виховний простір у секторі оборони.

Інституційні механізми реалізації чітко розмежовують сфери відповідальності. Міністерство оборони відповідає за стратегічний рівень: розроблення керівних документів, загальну координацію, моніторинг процесів та взаємодію з іншими органами влади і громадськими структурами. Генеральний штаб забезпечує оперативне планування занять, заходи з формування моральної стійкості, організацію культурно-просвітницької роботи та популяризацію героїзму. Безпосереднє ж втілення концепції у життя покладається на командирів, які здійснюють керівництво процесом виховання у підрозділах та інтегрують його у плани бойової підготовки.

Очікуваними результатами впровадження концепції є суттєве посилення ефективності військово-патріотичного виховання як системного процесу та консолідація зусиль усіх оборонних інституцій, влади й громадськості у справі підготовки громадян до національного спротиву. Це має призвести до зростання інтересу до військової служби, зміцнення авторитету Збройних Сил України та розвитку відповідної інфраструктури (будинків офіцерів, закладів культури, військових медіа). Індикаторами успіху слугуватимуть зростання обсягів виховних заходів, активна участь особового складу в культурно-просвітницьких акціях, збільшення кількості добровольців та розширення інформаційного простору якісним військово-патріотичним контентом. Ця Концепція конкретизує

військово-безпековий вимір національно-патріотичного виховання, фокусуючись на формуванні оборонної свідомості та мотивації до служби.

Отже, аналіз основних державних програм та стратегій засвідчує, що в Україні сформовано розгалужену нормативно-правову базу національно-патріотичного виховання, яка охоплює освітню, соціальну та оборонну сфери. Розглянуті документи – від загальної Стратегії до галузевих концепцій МОН та Міноборони – демонструють перехід від декларативності до системної державної політики. Спільним знаменником для них є орієнтація на формування української громадянської ідентичності, готовності до національного спротиву та консолідацію зусиль влади і громадянського суспільства. Цей комплекс нормативних актів створює необхідне підґрунтя для виховання свідомого патріота, здатного відповідати на виклики сучасності, та забезпечує єдність підходів у формуванні оборонної свідомості молоді.

2.2. Інститути, відповідальні за реалізацію державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді

Державна політика у сфері національно-патріотичного виховання молоді реалізується не одним органом, а цілою системою інститутів, які відрізняються за правовим статусом, функціями, ресурсами та цільовими аудиторіями. Йдеться про поєднання суб'єктів публічної влади (президент, парламент, уряд, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) з освітніми та культурними установами, структурами сектору безпеки й оборони, інститутами громадянського суспільства, релігійними організаціями та сім'єю.

У цьому підпункті розглядаються основні групи інститутів, що забезпечують формування, організацію та практичне втілення політики національно-патріотичного виховання молоді, а також їхні взаємозв'язки та проблеми координації.

До стратегічних суб'єктів формування політики належать Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

Президент України, як глава держави і гарант державного суверенітету та територіальної цілісності, ініціює та затверджує ключові стратегічні документи у сфері національно-патріотичного виховання, видає відповідні укази, визначає пріоритети гуманітарної та безпекової політики. Саме на рівні президентських актів закріплюються базові стратегічні орієнтири – утвердження української національної та громадянської ідентичності, посилення оборонної свідомості, підтримка української мови й культури.

Верховна Рада України забезпечує нормативно-правове підґрунтя політики через ухвалення законів у галузях освіти, молодіжної політики, культури, інформаційної безпеки, національної безпеки й оборони, декомунізації, визнання учасників боротьби за незалежність тощо. Парламент також виконує контрольні функції, впливаючи на пріоритети бюджетного фінансування програм національно-патріотичного виховання, у тому числі спрямованих на молодь.

Кабінет Міністрів України відповідає за розроблення і затвердження державних цільових програм, планів реалізації стратегій, визначення уповноважених центральних органів виконавчої влади, координацію міжвідомчої взаємодії. На рівні уряду приймаються рішення щодо розподілу ресурсів, створення координаційних рад та робочих груп, затверджуються концепції та державні програми у сфері національно-патріотичного виховання.

Таким чином, вищі органи влади задають нормативно-стратегічну рамку і загальну логіку політики, але не здійснюють її щоденної практичної реалізації.

Безпосередніми «операторами» державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді є профільні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

Ключову роль виконує міністерство, відповідальне за формування та реалізацію державної молодіжної політики (традиційно – Міністерство молоді та спорту України або його правонаступні структури). Саме воно виступає державним замовником Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання, координує діяльність молодіжних центрів, організовує

конкурси проєктів для молодіжних і громадських організацій, розробляє методичні рекомендації щодо роботи з молоддю в сфері НПВ.

Міністерство освіти і науки України відповідає за інтеграцію національно-патріотичного виховання в систему формальної та неформальної освіти: – розробляє та затверджує Концепцію національно-патріотичного виховання в освіті, освітні стандарти, навчальні програми; – регламентує викладання предметів, пов’язаних із історією України, громадянською освітою, захистом України; – координує роботу закладів загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти у частині виховної роботи; – забезпечує підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, залучених до НПВ.

Міністерство культури та інформаційної політики (або відповідні структури) формує культурно-інформаційний вимір політики: – підтримує створення національного аудіовізуального продукту патріотичного спрямування; – координує діяльність закладів культури, музеїв, бібліотек як осередків збереження історичної пам’яті; – реалізує політику у сфері протидії дезінформації та інформаційній агресії, підтримки української мови і культури.

Важливу роль відіграють також Міністерство у справах ветеранів України (у частині взаємодії з ветеранами, їх залучення до виховної роботи з молоддю), Міністерство соціальної політики (у контексті роботи з вразливими групами молоді, внутрішньо переміщеними особами), профільні служби у сфері етнополітики та свободи совісті, Український інститут національної пам’яті тощо.

Ці органи здійснюють як нормотворчу, так і організаційно-координуючу функції, забезпечуючи галузеву реалізацію єдиної державної стратегії.

На регіональному та місцевому рівнях реалізація політики національно-патріотичного виховання молоді здійснюється обласними, районними, міськими радами та їх виконавчими органами, а також військовими адміністраціями й місцевими державними адміністраціями (там, де вони функціонують).

Саме на місцевому рівні: – затверджуються регіональні програми НПВ, молодіжної політики, розвитку культури і туризму; – створюються та підтримуються молодіжні центри, центри національно-патріотичного виховання, комунальні заклади позашкільної освіти; – організовуються заходи пам'яті, вшанування героїв, патріотичні фестивалі, екскурсії, табори, вишколи; – забезпечується співпраця з місцевими громадськими, ветеранськими, релігійними організаціями.

Органи місцевого самоврядування відповідають також за ресурсний вимір політики – виділення коштів із місцевих бюджетів, надання приміщень, підтримку місцевих ініціатив. У їхній компетенції – адаптація загальнодержавних документів до специфіки конкретного регіону, врахування історичного досвіду, демографічної структури, мовно-культурної ситуації.

При цьому одна з ключових проблем полягає в нерівномірності інституційної й фінансової спроможності громад, що зумовлює різний рівень реалізації політики НПВ для молоді в різних регіонах.

Освітні інституції виступають ключовими суб'єктами у цій системі, адже саме вони володіють необхідним ресурсом для забезпечення тривалого, системного та професійного впливу на формування свідомості молоді. Ця інституційна мережа охоплює повний спектр освітніх ланок: від закладів дошкільної та загальної середньої освіти, що закладають світоглядні основи, до професійно-технічних училищ, фахових коледжів та університетів, які формують громадянську позицію майбутніх фахівців. Важливу роль також відіграють заклади позашкільної освіти, такі як центри творчості, туризму та спортивні школи, а також спеціалізовані осередки – центри військово-патріотичного виховання та міжшкільні ресурсні центри, де викладається дисципліна «Захист України». Науково-теоретичний фундамент цього процесу забезпечують профільні науково-дослідні установи.

Функціональне навантаження цих інституцій є комплексним і реалізується через поєднання навчання та практики. Насамперед це передбачає наскрізну

інтеграцію патріотичного компонента у навчальні дисципліни, зокрема історію, українську мову та літературу, що формує національну ідентичність. Окрім академічної складової, заклади освіти організовують виховний простір через волонтерську діяльність та учнівське самоврядування, що сприяє становленню відповідального громадянства. В умовах воєнних загроз пріоритетним стає військово-патріотичний напрям: проведення вишколів, польових зборів та жива комунікація з ветеранами. Водночас наукові установи здійснюють методичний супровід та моніторинг ефективності політики НПВ, що дозволяє адаптувати виховний процес до актуальних суспільних потреб.

Таким чином, освітні інститути поєднують функції трансляції знань, формування цінностей, розвитку громадянських компетентностей і практичної підготовки молоді до участі в обороні та розбудові держави.

Особливу групу інституційних гравців становлять органи сектору безпеки та оборони, насамперед Міністерство оборони України, Збройні Сили України та інші військові формування. Вони є не лише «споживачами» результатів виховання (у вигляді мотивованих призовників), але й безпосередніми архітекторами військово-патріотичного напрямку. На стратегічному рівні Міністерства оборони та Генерального штабу відбувається розробка концептуальних засад та нормативних документів, що визначають вектор співпраці армії з цивільним сектором, зокрема освітніми закладами та молодіжними організаціями.

Практична діяльність військових структур у сфері НПВ реалізується через заходи безпосередньої взаємодії та інформаційну роботу. Це включає організацію днів відкритих дверей у військових частинах, проведення масштабних військово-патріотичних акцій та кампаній з популяризації військової служби, що дозволяє демістифікувати армію в очах молоді. Паралельно здійснюється потужна інформаційна діяльність через мережу військових медіа та соціальну рекламу, яка формує престиж захисника України та забезпечує стратегічні комунікації між військом і суспільством.

Військові частини, ліцеї, вищі військові навчальні заклади, центри національного спротиву виступають безпосередніми майданчиками формування оборонної свідомості, розуміння ролі Збройних Сил, а також каналами залучення молоді до служби.

У контексті дослідження молоді важливо, що сектор безпеки й оборони виконує не лише функцію силового захисту, а й виховну роль – через приклад, комунікацію, участь військових у шкільних і студентських заходах, спільні проєкти із молодіжними та ветеранськими організаціями.

Ключовою ланкою реалізації державної політики НПВ, що забезпечує безпосередній зв'язок із молоддю на принципах добровільності та ініціативи, є громадянське суспільство. Цей сегмент представлений широким спектром суб'єктів: від молодіжних громадських організацій та неформальних об'єднань до потужних скаутських рухів (наприклад, Пласт), ветеранських спілок учасників бойових дій, волонтерських ініціатив та благодійних фондів.

Функціональна роль громадського сектору полягає у переході від теорії до життєвої практики. Саме ці організації виступають партнерами держави, реалізуючи на конкурсних засадах цільові програми та проєкти військово-патріотичного і волонтерського спрямування. Їхня діяльність зосереджена на організації «живого» досвіду: проведенні вишкільних таборів, тренінгів з медіаграмотності та громадянської активності, що дозволяє молоді не просто отримувати знання, а й безпосередньо включатися в реальні соціальні практики служіння суспільству.

Особливе значення мають ветеранські організації, які через особистий досвід війни і захисту держави здійснюють потужний ціннісний вплив на молодь, формуючи реалістичне розуміння війни, служби, ціни свободи.

Водночас роль цих інститутів залежить від якості взаємодії з органами влади: без дієвих механізмів координації та підтримки їхній потенціал використовується неповною мірою.

Окрему, але важливу групу становлять інститути, що формують ціннісний, культурний та символічний простір соціалізації молоді.

До них належать: – засоби масової інформації (телебачення, радіо, інтернет-видання, соціальні мережі, блогосфера); – культурні інституції (музеї, театри, бібліотеки, будинки культури, творчі колективи); – релігійні організації та громади; – сім'я як базовий соціальний інститут первинної соціалізації.

Медіа та культурні інституції створюють символічний простір, у якому молодь сприймає та інтерпретує історію, війну, ідентичність, державу. Патріотичне виховання у цьому вимірі – це не лише «спеціальні програми», а й загальна тональність інформаційного простору, репрезентація героїв, моделювання позитивних образів громадянина, військового, волонтера.

Релігійні організації впливають на морально-ціннісні орієнтири, формують ставлення до жертви, служіння, відповідальності, підтримують родини загиблих і поранених, організовують благодійні й волонтерські ініціативи за участю молоді.

Сім'я задає базові ідентифікаційні рамки, ставлення до мови, історії, держави, формує перший досвід громадянської позиції та участі. Без її залучення державна політика НПВ неминуче залишається фрагментарною, оскільки сімейне середовище може як підсилювати, так і нейтралізувати або навіть протидіяти офіційним виховним зусиллям.

Водночас, попри формування розгалуженої інституційної мережі, реалізація державної політики у сфері національно-патріотичного виховання стикається з низкою системних проблем, що гальмують її ефективність. Ключовим викликом залишається фрагментарність управлінських процесів, яка призводить до дублювання функцій між різними відомствами та недостатньої горизонтальної координації між міністерствами, органами місцевого самоврядування та громадським сектором. Ситуацію ускладнює суттєва нерівномірність ресурсного забезпечення на регіональному рівні, що створює диспропорції у якості виховної роботи в різних куточках країни. Окрім того,

відсутність єдиної науково обґрунтованої системи моніторингу та оцінювання результатів не дозволяє об'єктивно виміряти реальний стан справ. Це породжує небезпечний ризик формалізації діяльності, коли суха статистична звітність про кількість проведених заходів підміняє собою аналіз їхнього реального впливу на ціннісні установки, свідомість та поведінку молоді.

Отже, інституційна архітектура політики національно-патріотичного виховання молоді в Україні є багаторівневою та поліцентричною. Її ефективність залежить не лише від наявності окремих інститутів, а передусім від якості їхньої взаємодії, узгодженості стратегічних і тактичних рішень, а також здатності орієнтуватися на реальні потреби та досвід молодого покоління, а не на формальні показники виконання програм.

Таким чином, інститути, відповідальні за реалізацію державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді, утворюють складну систему, яка потребує постійного вдосконалення управлінських механізмів. Успіх цієї системи залежить не лише від активності окремих суб'єктів – освітніх, військових чи громадських, – а й від здатності держави забезпечити їхню взаємодію. Лише подолання міжвідомчих бар'єрів та створення єдиного, ресурсно забезпеченого простору взаємодії дозволить сформувати стійку національну ідентичність молоді, що є запорукою національної безпеки та суверенітету України.

Висновок до розділу 2

Державна політика України у сфері національно-патріотичного виховання молоді сформована як багаторівнева система, що поєднує стратегічні орієнтири, освітні механізми, програмно-цільове планування та військово-безпековий компонент. Її нормативна основа вибудована через взаємодоповнювальні документи: Стратегію НПВ (як рамку державної політики), освітню Концепцію (як інструмент інтеграції НПВ у навчально-виховний процес), Концепцію державної цільової програми до 2025 року (як формат конкретизації пріоритетів, заходів і ресурсів) та відомчу Концепцію Міноборони (як деталізацію оборонного виміру НПВ). У сукупності вони задають логіку переходу від декларативних практик до інституційно оформленої політики, орієнтованої на формування громадянської ідентичності, стійкості до інформаційних впливів і готовності до участі в обороні та державотворенні.

Інституційна архітектура реалізації НПВ є поліцентричною: стратегічний рівень забезпечують Президент, Верховна Рада та Кабінет Міністрів; операційний – профільні міністерства (молоді та спорту, освіти і науки, культури та інформаційної політики, у справах ветеранів тощо); практична реалізація значною мірою зосереджена на місцевому рівні, у закладах освіти, установах культури, структурах сектору безпеки й оборони та мережі громадських, молодіжних і ветеранських організацій. Це створює потенціал широкого охоплення молоді та гнучкого врахування регіональної специфіки, але одночасно підвищує вимоги до узгодженості рішень, розподілу ролей і спільних стандартів роботи.

Ключовою проблемою, що знижує результативність політики, залишається координаційна слабкість: фрагментарність дій, дублювання функцій, нерівність ресурсів між громадами, а також ризик формалізації (переважання звітності за кількістю заходів над оцінкою реального впливу). Додатковим викликом є відсутність уніфікованої системи моніторингу, яка б регулярно вимірювала не тільки охоплення, а й зміни в установках і поведінкових практиках молоді

(громадянська участь, готовність до служби й волонтерства, стійкість до пропаганди, мовно-культурні практики, рівень довіри до інститутів держави).

Отже, політика НПВ в Україні має розвинену нормативну та інституційну основу і відповідає воєнно-політичним умовам, у яких питання ідентичності та згуртованості стають питаннями національної безпеки. Водночас її ефективність визначатиметься не кількістю ініціатив, а здатністю держави й партнерських інститутів забезпечити сталі механізми координації, ресурсну рівновагу на місцях і вимірюваний соціальний результат — тобто реальне посилення громадянської суб'єктності молоді та її готовності діяти в інтересах держави й суспільства.

ВИСНОВКИ

Дослідження дало змогу комплексно висвітлити зміст, особливості й актуальні виклики державної політики України у сфері національно-патріотичного виховання молоді. У межах визначеної мети – ґрунтовного аналізу теоретичних, правових, інституційних та практичних аспектів цього процесу – виконано всі поставлені завдання, що дозволяє сформулювати узагальнені висновки.

По-перше, визначено теоретичні основи національно-патріотичного виховання, зокрема його значення у формуванні національної ідентичності, громадянської стійкості та обороноздатності країни. Дослідження засвідчило, що сучасна концепція патріотичного виховання виходить за рамки традиційних моделей і перетворюється на багатовимірну систему, яка поєднує ціннісні, інформаційні, культурні, соціально-поведінкові та безпекові елементи. Молодь у цій системі виконує роль не лише об'єкта впливу, але й ключового суб'єкта державотворчих процесів, здатного брати активну участь у волонтерській діяльності, оборонних заходах, самоорганізації та суспільних ініціативах.

По-друге, аналіз державних стратегій, програм і нормативно-правових документів показав, що національно-патріотичне виховання базується на чіткій концептуальній та законодавчій основі. Такі документи, як Стратегія національно-патріотичного виховання, Концепція виховання в освіті, Державна цільова програма НПВ до 2025 року та Концепція військово-патріотичного виховання у структурах Міноборони, формують цілісну структуру державної політики. Ця система включає конкретні завдання, механізми реалізації, показники ефективності та багаторівневу інституційну співпрацю. Завдяки впровадженню цих документів забезпечується перехід від окремих ініціатив до системного підходу виховання, спрямованого на розвиток активного громадянства та посилення національної безпеки.

По-третє, оцінка реалізації медіаосвітніх програм підтвердила їхню важливість як інструменту протидії дезінформації, маніпуляціям й пропаганді держави-агресора. Медіаосвіта активно інтегрується у формальну й неформальну системи навчання. Водночас рівень її розвитку залишається нерівномірним. Прогрес у цій сфері продемонстрував потенціал медіаграмотності як важливої складової патріотичної свідомості. Вона сприяє формуванню критичного мислення, свідомої громадянської позиції та здатності протистояти інформаційним загрозам.

По-четверте, дослідження сучасних форм молодіжного вишколу – патріотичних таборів, навчально-польових зборів, курсів домедичної допомоги й елементів військової підготовки – підтвердило їхню ефективність у розвитку практичних навичок самозахисту, командної взаємодії, відповідальності та дисципліни. Такі форми доповнюють державні освітні програми й забезпечують умови для підготовки молоді до участі у національній обороні, формування морально-психологічної стійкості та особистої мотивації до служіння країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвська В. М., Шинкарьова Д. А. Цифрова та медіаграмотність як умова становлення сучасного покоління. *Новий колегіум*. 2022. № 3 (108). С. 50–54. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8445>
2. Арешонков В. Ю. Ветерани як суб'єкти патріотичного виховання молоді: аналіз правового статусу. *Вісник НАПН України*. 2025. Т. 7, № 2. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7202>.
3. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 2. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
4. Березівська Л. Д. Українські педагоги про національно-патріотичне виховання школярів: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Науковий збірник*. Київ, б. р. С. 8–15. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint>
5. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації. Київ : *Фенікс*, 2022. 64с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf>
6. Борбич Н. Сутність національно-патріотичного виховання: понятійний аналіз. Збірник тез конференції. Луцьк, 2023. С. 102–104. URL: https://lpc.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/lutsk_zbirnyk-tez_chastyna-1_2023.pdf#page=102
7. Буяк Б. Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. 2007. 12 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2007_36_22

8. Войтович І. М., Єрко А. В., Деделюк Н. А., Томащук О. Г. Порівняльний аналіз організації національно-патріотичного виховання молоді в Україні. *Олімпійський та паралімпійський спорт*. 2025. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32782/olimpspu/2025.2.3>.

9. Волков В. Національно-патріотичне виховання: сучасний зарубіжний досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 28. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.4>.

10. Галайко Б. М. Військовий вишкіл молоді у діяльності Української військової організації. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 11. С. 34–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2009_11_3.

11. Годлевська А. І. Національно-патріотичне виховання в системі пріоритетів державної молодіжної політики України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 26. С. 102–109. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32560>

12. Гринчишин С. С. Молодіжна політика в Україні в сучасних умовах суспільного розвитку. 2019. № 1. С. 143–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2019_1_15

13. Діденко О. Критерії ефективності державної політики національно-патріотичного виховання молоді в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 1 (20). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_1_21

14. Діденко О. Реалізація державної політики національно-патріотичного виховання молоді на регіональному рівні. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_38_47

15. Дубяга А. Розбудова системи підготовки фахівців у сфері національно-патріотичного виховання. *Pomiedzy Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2024. Vol. 2, No 5. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppusi.2024.02.05>.

16. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. Вип. 10. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

17. Зозуля С. М. Національно-патріотичне виховання: семантико-термінологічний дискурс. Науково-методичне видання. URL: <https://lib.iitta.gov.ua>

18. Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України / ТОВ «ФОРСЕРВІС ЮА СЕЙЛЗ». Київ, 2021. 76 с.

19. Козакевич А. С. Синергетична парадигма управління людським капіталом. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 92–96. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-15).

20. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ МОН України від 16.06.2015 № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

21. Кульчицький В. Й. Теорія і практика патріотичного виховання в школах України (1945–2019pp.): Рівне, 2020. 540 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/16069>

22. Мовчан П.П. Зміст поняття «національна ідентичність»: теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_17_21.

23. Обласна цільова програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки : затв. рішенням Тернопільської обласної ради від 23.12.2020 № 40. Тернопіль, 2020.

24. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності : 13.00.01. Житомир, 2002. 180 с. DOI: <https://doi.org/10.18372/2411-264X.9.12427>

25. Присяжнюк Ю. Сучасна українська історіографія військового вишколу в УПА. *Історія та археологія*. 2024. С. 49–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-spec-5>.

26. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ М-ва освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 13.06.2023).

27. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.06.2021 № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

28. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019/stru/conv>

29. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 1233-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>

30. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673. *Офіційний вісник України*. 2021. № 55. Ст. 3403.

31. Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 14.08.2024 № 554. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24?utm_source=chatgpt.com#Text

32. Про затвердження Методики оцінки ефективності виконання Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року : наказ М-ва молоді та спорту України від 01.07.2022 № 2183. URL: <https://mms.gov.ua>.

33. Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання : наказ М-ва освіти і науки України від 07.02.2024 № 141. URL: <https://mon.gov.ua>.

34. Родигіна І. В. Компетентнісний підхід в освіті: синергетичний вимір. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2014. № 1. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsod_2014_1_11

35. Романюк Л. В. Концепція формування цінностей особистості раннього дорослого віку в соціокультурному просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Психологія. 2018. Вип. 6. С. 71–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2018_6_15

36. Січенко К. Стратегії політичного менеджменту в контексті українського націоналізму: синергетичний підхід. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 55. С. 452–464. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.53>.

37. Тараненко Т. М. Синергетичний підхід в організації навчально-виховного процесу. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 1 (45). С. 10–14. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>

38. Хмелярчук М. І. Зайнятість і соціальний захист молоді : монографія. Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2003. 126 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

39. Шевчук М. Я. Правова традиція та правова культура в системі національно-патріотичного виховання молоді. *Вісник Прикарпатського університету*. 2023. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua>

40. Шевцова Ю. Formation of responsible youth behavior in the process of socialization. *Demography and Social Economy*. 2024. Т. 56, № 2. С. 81–97. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.02.081>

41. Грищенко С. В., Ілішова О. М., Єфімов Д. В., Макогончук Н. В. Проблема національно-патріотичного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. Т. 1. С. 119-123. URL: erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7841

42. Казмірчук О. А., Курчаба О. Є. Національно-патріотичне виховання студентів крізь викладання суспільних дисциплін: теорія і практика. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 2 (9). URL: <http://lpc-dspace.org.ua/jspui/handle/123456789/113>

43. Скрипнюк О., Жовнірчик Я. Державна політика України у сфері патріотичного виховання молоді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 19. С. 152–176. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2023.19.08>.

44. Hryenko Y. Program – goal mechanism for the state youth policy implementation in the field of patriotic education. *Public administration and state security aspects*. 2022. Vol. 2-5. DOI: <https://doi.org/10.52363/passa-2022.2-5>.

45. Naida I., Rudenko Y., Derbak A., Chobaniuk M., Cherevko S. State policy on the formation of patriotic education for the youth. *Eduweb*. 2023. Vol. 17.02.12. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.12>.

46. Nota e Nota : освітній вебресурс. URL: <https://notaenota.com/>

47. Otravenko O., Dikhtiarenko Z., Gancheva V., Yeromenko E. Formation of Ukrainian national identity of students and student youth in the system of national-patriotic education. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. 2024. No. 1(360). P. 142–152. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1\(360\)-142-152](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1(360)-142-152).

48. Savchenko L. National-patriotic education of youth in the context of defending the sovereignty and territorial integrity of the state. *European Humanities Studies: State and Society*. 2024. No. 3. P. 08. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.3.08>.

49. Slavkova O., Fihurna M. State policy in the field of patriotic education. *Scientific opinion: Economics and Management*. 2022. No. 78. P. 8. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666x/2022-78-8>.

50. Viktorova L. National and patriotic education of student youth by means of the educational process in the dimensions of the present. *Collection of Scientific Papers of Uman State Pedagogical University*. 2022. No. 2. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262969>.